

# TAHKİKİYE RİSALESİ

**Yûsuf bin Ali  
(SÜN BÜL SİNÂN EFENDİ)**



[www.semazen.net](http://www.semazen.net)

## RAHMAN VE RAHİM OLAN ALLAH'IN ADIYLA

Bizi Őu (hakikat yolu)na ileten Allah'a hamd olsun.

Şüphesiz eğer Allah'ın bizi hidayete erdirmeseydi kendimiz hidayet yolunu bulamazdık.

Allah'ın hidayeti ile (insanları) hak yoluna ileten mahlukatın en üstünü Hz. Muhamed (s.a.s)'e ve Allah'ın inayetiyle hem kendilerini hem de başkalarını hidayete erdiren onun al ve ashabına salat ve selam olsun! En mükemmel dua ise sürekli olarak, sultanların sultanı, haremeyn-i Őerifeynin, karaların ve denizlerin sultanı, Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman'ın üzerine olsun. Allah, onu her iki cihanda selametli kılsın, onun vezirlerini, alimlerini, Salihlerini, adaletli ve insafalı olan icraatlarının yardımcılarını ve avenelerini (hidayet nuruyla) aydınlatsın. Amin! (Bu duayı kabul buyur) Ey alemlerin Rabbi ve dilekte bulunanların (dualarına) icabet eden!

Hz. Peygamber Şöyle buyuruyor: "Allah, Emir'e (Devlet reisine) iyilikte bulunmak istediği zaman, ona sadık bir vezir ihsan eder. Öyle ki, Emir, (bir Şey) unuttuğu zaman (vezir) ona hatırlatır, hatırladığı konularda da ona yardımcı olur. Aksine eğer Allah, (Emir için) başka bir Şey murat ederse bu takdirde ona kötü bir vezir nasib eder. Öyle ki, Emir'in unuttuğu Őeyleri ona hatırlatmaz, hatırladığı Őeylerde de yardımcı olmaz." Allah'ım! Sen ona (Sultan Süleyman'a) o güçlü yardımınla yardım et ve ona hakkı batıldan ayıran fetihler nasip eyle!

Bilesiniz ki, samimi dostlardan bazı arkadaşların ve talebelerin -vusulata ermiş seyr-i sulük erbabının yolunu, bir takım Őüpheler üreterek engel olmaya çalışanların bu kabil Őüphelerini çürütüp reddetmem için- ısrarlı talebelerin karşısında kaldım. Bunun üzerine ben: -yüce Allah'ın yardımına sığınarak, Allah'ın kitabına yapışarak, Hz. Peygamber'in (s.a.s)in sünnetinden meded alarak,- onların bu arzularına icabet ettim. Ayrıca yüce Allah'ın "Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır. Onlarla en bir tarz ile mücadele et." Mealindeki emrini ve Hz. Peygamber (s.a.s.)in "Kim bir ilmi ehlinden saklarsa, kıyamet gününde, ateŐten bir gemle gemlenir." Şeklindeki hadis-i Őerifleri ile Hz. Ali'nin: "Allah ilim adamlarını öğrettikleri bilgiden dolayı muaheze etmez" Şeklindeki sözünü kendime rehber edindim.

Böylece dostların arzularını (Tarikat-ı Sufiyye-i Muhamediye'de yakini (kesin) bilgi elde etmek isteyen ehl-i irfan için kaleme aldığım risaleye 'Tahkikiye Risalesi' adını verdim.



Allah'ım bizi 'Ayn'a' (Zat-ı Akdes'in marifetine yada hakikat pınarına) kavuşan ariflerden eyle! Sadece kulaklarıyla işiten "ğayn" ile kendini aldatanlardan eyleme! Amin, Hz. Peygamber (s.a.s) onun al-i beyti hakkı için amin!

Bil ki Aziz kardeşim -Allah sana merhamet etsin!- Eğer sen kızgın ve küskün bir göz ile değil de, insaf ve hoşnutluk gözüyle bakarsan (görürsün ki): Şah Selim zamanında -Allah onu selamete erdirsin- bazı kimseler, gerçeği öğrenmek için değil, peşin hükümlü olarak sufilerin hallerine vakıf olmadan, bir araya toplanarak daire şeklinde halka tutup, ayakta Allah'ı çok zikretmelerinin caiz olup olmadığını sordular.

Bunun üzerine, evliyanın kerametlerini, muhabbet, vecd, sekr (kendinden geçme, istiğrak vs.) hallerini inkar eden mu'tezilelerin itikadi mezhepleri ile, onların kerametlerini ve söz konusu hallerini kabul eden ehl-i sünnet ve'l cemaat mezhebinin arasındaki farkı anlayamayan bir kısım alimler yanlış fetvalar verdiler. Hatta kendilerini ehl-i sünnet ve'l cemaat içinde kabul eden Kurtubî, Bezzazî ve benzeri ilim adamları da -sürekli kiyl-u kal (şöyle denildi, dedi vs.) ile meşgul olduklarından dolayı- bu konuda gaflete düştüler.

Bu gibi alimler; Hz. Peygamber (s.a.s)in "Kim bildiğiyle amel ederse, Allah ona bilmediği hususları da öğretir ve cenneti hak edinceye kadar, salih amel yapmaya muvaffak kılar. Fakat kim ki bildiğiyle amel etmezse, bildiği konularda da şaşkınlığa uğrar, salih amel işlemeye muvaffak olamaz ve böylece cehennem ateşini hak eder" şeklindeki sözünden habersizdirler. İşte bu gibi ilim adamları, düşünüp tefekkür etmeden, Hanefi, Şafi kitaplarını okuyup araştırmadan, Ahmediyye katında makbul olan muhakkiklerin eserlerini tahkik etmeden (yanlış fetvalar verdiler).

Dediler ki: Bu deveran (Sufilerin halka tutup ayakta dönmeleri) bir rakstır, raksın haram olduğu icma ile sabittir. Dolayısıyla ona helal diyen kafir olur. Helâl demeyen fakat o hareketlere katılan kimse ise fasık olur. Bu fetvayı verenler, hakkında hükmettikleri bu fasid hükmün vebalinin bu hükümden ruücu etmedikleri takdirde kendilerine döndüğünü bilemediler. Nefislerimizin şerrinden ve yaptığımız işlerin kötü akibetlerinden Allah'a sığınırız. Allah kimi hidayete erdirirse, o artık dosdoğru yoldadır. Allah kimi de saptırırsa, artık onun için yol gösterici bir dost bulamayacaksınız.

(Bu konudaki fetvacılar,) bir mutezili olan "Keşşaf"ın sahibi (Zemahşeri)nin sözlerine kanmışlardır. Nitekim Zemahşeri, "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız, bana uyun", "Ey iman edenler, sizden kim dininden dönerse, iyi bilinmeli ki; Allah ileride öyle bir kavim getirecek ki, o, onları sever, onlar da

onu severler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı izzetlidirler. Allah yolunda cihat ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediği kimselere ihsan eder. Allah sonsuz merhamet sahibidir, her şeyi hakkıyla bilendir" mealindeki ayetleri açıklarken, insanların Allah'a olan sevgilerini (muhabbetullah) inkar etmekte, Allah'ın zatını hakiki manada sevmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Ona göre, Sufilerin "kendinden geçme", "vecde gelme" ve "raksetmeleri" hatta nağmeli terennüm edilen şiirler dinlemelerinin hepsi birer sapıklıktır.

Bunlar Fahrettin Razi (rh.)nin "Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun" ayetinin tefsirinde ve Mevlana Sa'deddin Teftazâni (r.h.)nin ona yazdığı haşiyede söylediği gerçeklerden, cevaplardan habersizdirler. Kurtubî (r.h.)nin tefsirinin değişik yerlerinde ve el-Bezzâri (r.h.)nin -de "Kitabu'l Küfr" adlı eserinin son kısımlarında ve daha başka konularda- Kurtubi ve Keşşaf sahibi (Zemahşeri)ni taklid ederek söylediklerinin özeti şudur: "Raks etmek dört mezhep imamlarının icmasıyla haramdır. Halbuki konu araştırıldığında bu hükmün pek değersiz ve büyük bir iftira olduğu görülecektir.

Çünkü raksın Şafiî (r.h.) yanında mutlak haramlığı söz konusu değildir, demişlerdir. İmam Gazali (r.h.) 'İhyaü'l-ulum' adlı eserinde "Raksın hükmü durumuna göre farklılık gösterir" demiş ve "Konusu övgüye değer bir raks, güzeldir; mübah olan bir raksın hükmü mubahtır, konusu kötü bir raks, kötüdür" açıklamasında bulunmuştur. Nitekim bu konu akıl sahiplerine şüphe bırakmayacak şekilde açıklanacaktır. Tefvik ve yardım yalnız Allah'tandır.

Şimdi konuyu detaylı bir şekilde incelemeye alıyor ve diyoruz ki:

Hiç şüphe yok ki, bu tür fetva verenler, fahiş bir hata işlemişlerdir. Çünkü, bu fetvaları iki mukaddime (önerme)siyle de batıl ve kıymetsizdir. Evet davalarının suçrası (küçük önermesi) olan "Zikr edenlerin deveranı (toplu halde halka halka dönmeleri) bir rakstır" hükmü yanlış olduğu gibi, kübrası (büyük önermesi) olan "Raksın her türlü mutlak olarak haramdır" hükmü de yanlıştır.

Buna göre, söz konusu iki önermenin yanlış olması, onların: "Raksı helâl sayan kafir olur" şeklindeki hükümlerinin de yanlışlığını gerektirmektedir. Kaldı ki bunların bu hükümlerini kabul etmek, İmam-ı Şafiî ve tabilerini, İmam Gazali, el-Avarif kitabının sahibi (Sühreverdi), Necmeddin Daye, İbnu'l-Farid, el-Kaşânî ve benzeri pek çok müçtehid ve alimleri tekfir anlamına gelir. Çünkü bu alimler, - (raks denilen belli bir hareketi takip ederek de olsa) Allah'ı zikretmenin büyük fazilet ve bazıları için birnevi ibadet olduğunu söylemişlerdir. Bu alimlerin eserlerine bak.



Bu fetvanın yanlışlığına ikna olmuyorsan inşallah tafsilatı gelecek. Samimi olarak öğrenmek isteyen ehl-i sulük için nefis bir araştırma ve faydalı bir takım başka bilgiler ihtiva eden çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir:

Birinci bölümde, "Ehl-i zikrin toplu ve halkalar halinde döne döne deverân etmeleri bir rakstır" şeklindeki hükmün yanlışlığı üzerinde durulacak. İkinci bölümde, "Raks etmek, icma ile haramdır, ona helâl diyen kâfir olur" şeklindeki fetvanın yanlışlığını ele alacağız. Üçüncü bölümde ise, "De ki: Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin..." mealindeki ayetin gerçek anlamını ortaya koymaya çalışacağız. Yine bu bölümde "Ey iman edenler sizden kim dininden dönerse... "Şüphesiz üstün olanlar Allah'a yakın olanlardır" cümlesine kadar (Maide 5/54-56) "Allah kimin göğsünü (gönlünü) İslam'a açarsa... "Allah kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir yol gösterici olmaz"a kadar ki ayetlerin açıklamasını yapacağız ki, bazı müfessirlerin açıklamasında yer alan şüpheleri ortadan kaldıralım.

## BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde -Allah'ın inayetiyle- onların "Ehl-i zikrin, zikir esnasındaki deverânlarının raks olduğuna dair" sözlerinin çürüklüğünü ortaya koyacağız. Şu bir gerçek ki, ehl-i zikrin toplu ve halkalar halinde yaptıkları deverân , ne lügat bakımından, ne şeriat bakımından ve ne de örf açısından bir raks değildir.

Kamus sahibinin (Firûzâbâdi) bildirdiğine göre, "Adam raksetti" demek "oynadı" demektir. "Deve raksetti" denildiğinde "hareket etti" anlamına gelir. "Şarap raks etti" demek "kaynadı" demektir. 'Kafr' 'Nakar' gibi. Yani raks sadece oynayan kimse, deve ve şarap hakkında kullanılan bir kavramdır.

Bu açıklamalar başka muteber kaynaklarda da yer almaktadır. Kendin de araştırabilirsin. Görüldüğü gibi, raks kavramı dilbilimcilerinin tespitlerine göre, sadece eğlenen, oyun oynayanların gösterdikleri hareketler için kullanılmamaktadır. Halbuki günümüzde bir takım mutaassıplar kimselerin dışında ehl-i zikri oyuncu, onyanayan olarak değerlendiren hiç kimseyi bulamazsın.

'Cemel' adlı tefsirin müellifi de konu ile ilgili şunları söylemiştir: "Raks bilinen bir şeydir. Bütün insanların bildiği, raskın herkesin yapamayacağı, mutlaka bir eğitime ihtiyaç duyan belli bir oyun ve ölçülü hareketlerin adı olduğudur.

Bezzazî (r.h)nin "Kitabu'l Küfr" adlı eserinin sonlarına doğru işlediği

'değişik meseleler' konusunda ifade ettiği gibi, raks oyunu, ne toplu ne de halkalar halinde yapılır. O sadece tek başına icra edilen bir oyundur. Bezzazî'ye göre, raksı ilk ortaya koyan Samiri'dir. Yaptığı buzağı, ses çıkaran bir ceset olarak ortaya çıkınca, Samiri (sevincinden) raks etmeye başladı.

Görüldüğü üzere, Bezzazî'nin sözlerinden, raksın belli bir hareketlerle yapılan özel bir oyun adı olduğu, açıkça anlaşılmaktadır.

İmam-ı Gazali (r.h) 'İhyau'l-ulum' adlı eserinin 'Sema' ve 'Vecd' başlığını taşıyan kitabının birinci bölümünde şu görüşlere yer vermektedir:

"Sema (kulağa hoş gelen ses, müzik anlamına gelen bu kavram, Türkçe lisanında 'semaa kalkmak' tabiri ile bazı tasavvufçuların ortaya koyduğu ölçülü hareketler ve nağmeli seslendirmeler kastedilmektedir.), işin başlangıcıdır. Semadan kalbe vecd denilen bir his doğar. Vecd ise insanın sallanmaya müsait (baş, el, ayak vb.) bazı dış organlarını harekete geçirir.

Bu hareketler eğer ölçüsüz bir şekilde meydana gelirse, buna 'Izdırap' denir. Söz konusu hareketler, belli ölçülere göre ortaya çıkarsa, buna 'Tasfît' ve 'Raks' adı verilir"

Artık Allah'ı zikredenlerin, zikir esnasında gösterdikleri deveranın raks olduğuna dair görüşü -bu fetvacılar ve benzerleri bir kısım gafiller dışında- hiç bir kimsenin kabul etmediği açıkça anlaşılmıştır.

İşte böylece bu yanlış fetvacıların davalarında kullandıkları küçük önermelerin, iddiaların çürüklüğü ortaya çıkmıştır. Ehl-i zikrin ortaya koyduğu bazı deverânın raks olmadığı, bu konudaki fetvaların yanlış olduğu ispatlanmış bulunmaktadır.

Aslında 'raksın icma ile haram olduğundan' ibaret olan büyük önermenin yanlışlığını ortaya koymaya ihtiyaç kalmamıştır. Fakat biz yine de ikinci bölümde bunun çürüklüğünü de ortaya koymaya çalışacağız. Çünkü -ileride detaylı bir şekilde açıklanacağı gibi- ehl-i sulükten bazı sadık insanlar ve bir kısım kamil ve muhakkik kimseler de raks ediyorlar.

Biz aynı zamanda "Raks helaldir diyen kafir olur" şeklindeki hükmün de yanlışlığını gözler önüne sereceğiz. Nitekim İmam-ı Şafiî (r.h), âlim ve fazıl kimselerden pek çok muhakkik insanlar raksın yerine göre mübah, yerine göre ibadet olduğunu söylemişlerdir.

Buna rağmen "Raks helaldir diyen kafir olur" şeklindeki fetvayı nasıl verebilirler?



Hakikatı talep eden ve onu öğrenmeyi arzulayanlara faydalı bir takım bilgiler vermekte yarar vardır.

Ey hak ve hakikatı arayan kişi! Şunu iyi bil ki; Sufilerin onlara uyan kimselerin ve taraftarının yapmakta oldukları deverân

a) Mukarrep meleklerin arşın etrafındaki tavafları, deverânları gibidir. Tenzil (Zümer) suresinin sonunda yer alan "Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. (Zümer, 39/75)

Kâdî (Beydavi), İmam (Fahreddin) Razi, Keşşaf sahibi (Zemahşeri) ve Beğâvî -Allah hepsine rahmet eylesin- bu ayetin açıklamasında şöyle dediler: Yani melekler arşın etrafını çepe çevre kuşatarak yanları (kanatları) ile dönüp tavaf ediyorlar.

b) Tıpkı meleklerin zikredenlerin çevresinde gösterdikleri durum gibidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyuruyor: "Allah'ı zikretmek üzere bir yerde oturan bir topluluğun çevresini mutlaka melekler kuşatır, onları rahmet kaplar, üzerlerine sekinet (huzur ve sükun) iner, ve Allah o kendisini zikredenleri kendi katında bulunanların meclisinde anar.

c) Onların durumu tıpkı ilim meclisinin çevresinde yer alan meleklerin durumu gibidir. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyuruyor: "Allah'ın mescitlerinden herhangi bir mescitte Allah'ın kitabını okumak ve kendi aralarında ilim derslerini müzakere etmek için bir araya gelmiş bir topluluğun üzerine mutlaka sekinet (huzur) iner, onları rahmet kaplar, melekler onları çepeçevre kuşatır. Allah da onları kendi katında bulunanlara anar. Kimi, ameli geri bıraktırmışsa, artık soyu soppu onu ileriye doğru götüremez."

Vecihuddin, 'Meşarik'[1] için yazdığı şerhinde, söz konusu hadislerin izahını yaparken şöyle demektedir: "Melekler onları kuşatır anlamına gelen 'haffet bihimü'l-melaiketu' ifadesi aynı zamanda 'onların etrafında dolaşıp onları tavaf etti' anlamında da anlaşılmalıdır. Buna göre hadiste ifade edilen 'Meleklerin zikir halkasında bulunanlarla şereflemek, onların kazançlarına bir cihette rağbet etmek üzere, onların çevresinde dolaşıp, onları tavaf ettikleri...' şeklindeki gerçektir."

Böylece hadis-i şerif, ehl-i zikrin faziletine açıkça delalet etmektedir. Zeynu'l Arab da Mesabîh'a yazdığı şerhte yukarıdaki hadisleri şöyle yorumlamıştır: "Melekler onları (ilim ve zikir meclislerini) çepeçevre kuşatıp onları tavaf ederler, etraflarında dönüp dolaşarak (deverân ederek) okunan Kur'an'ı ve yapılan ilim müzakerelerini dinlerler. Onları afetlerden korurlar.

Onlarla musafaha eder ve onları ziyaret ederler."

Keşşaf sahibi (Zemahşeri)nin: " 'Arşı yüklenen ve bir de onnu çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler' (Gafir, 40/7) mealindeki ayetin açıklamasında bildirdiğine göre, arşın çevresinde yetmiş bin saf halinde bulunan melekler, tehlil (kelime-i tevhidi çekmek) ve tekbir (Allah'ü ekber demek) getirerek onu tavaf ederler. Bunların arkasında yetmiş bin saf da ayaktadır. Ellerini omuzlarına koyup yüksek sesle tehlil ve tekbir getirirler. Bunların arkasında da yüz saf yer almaktadır. Bu melekler ise sağ (kanat)larını sol (kanat)ları üzerine koyup, her biri diğerinin yapmadığı bir tesbih ile tesbih ederler..."

Yukarıdaki ayetin tefsirinden yapan Beğâvî de Vehab b. Münebbih'ten naklen şu bilgileri vermektedir: "Arşın çevresinde, bir birinin ardınca sıralanmış yetmiş bin saf melek bulunmaktadır. Bir kısmı gelir bir kısmı gider. Melekler birbiriyle karşılaştıklarında, bir taraf tehlil bir taraf da tekbirler getirir. Bunların arkasında da, ayakta durup ellerini boyunlarına doğru kaldırarak omuzları üzerine koyan yetmiş bir saf daha vardır. Bunlar ötekilerin tehlil ve tekbirlerini duydukları zaman, şöyle tesbihte bulunurlar: 'Seni hamd ile tesbih ederiz. Şanının büyüklük ve yüceliği idrakimizin fevkindedir. Ey büyük Allah'ım! senden başka hiçbir ilah yoktur. Sen bütün varlıklardan yücesin. Bütün varlıklar sonunda sana döneceklerdir."

Bunların arkasında da yüz saf halinde bulunan diğer bir kısım melekler vardır ki, sağ (kanat)larını sol (kanat)larının üzerine koyarak dururlar. Onlardan herbiri diğerlerinin yapmadığı bir tarzda Allah'ı hamd ile tesbih eder. Her birinin iki kanadı arası üç yüz yıllık bir mesafe kadardır. Kulaklarının yumuşağı ile omuzları arasında dört yüz yıllık bir mesafe vardır."

İşte bütün bu anlatılanlardan -zerre miktarı akıl ve insafı bulunan kimseler için- açıkça anlaşılmaktadır ki, Sufilerin zikir halkalarında ve toplantılarında ortaya koydukları durum, meleklerin arşın çevresinde toplanıp zikrederken; zikir halkaları ile ilim meclisleri çevresinde gösterdikleri durumun aynısıdır. Namaz kılarken kıyam halinde, meleklerin ayaktaki durumlarına; rüku ve secdeleri, onların rüku ve secdelerine benzediği gibi, zikirleri de -cemaat halinde açık (cehrî) zikir şekliyle ve gösterdikleri durum açısından- onların zikirlerine benzemektedir. Dolayısıyla Sûfileri bu durumlarından dolayı sapıklıkla suçlayanlar, elbette hakettiklerini bulurlar.

Kadi-yi Hamedânî'nin 'Zübdetü'l-Hakaik' adlı eserinde rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar üç kısımdır. Bir kısmı



hayvanlar gibidir, işleri sadece hayvanların yediği gibi yemektir. Bir kısmı meleklerle benzer. Yani onlar gibi gece gündüz usanmadan tesbih ederler. Diğer bir kısmı ise Peygamberlere benzerler. Yani Allah'ı (gerçek anlamda) sever ve O'na müştaktırlar.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman, sağdakiler (amel defterleri sağdan verilenler), ne mutlu sağdakilere! Soldakiler, ne bahtsızdırlar onlar! (Hayırda) önde olanlar (ecirde de) öndedirler. İşte bunlar naim cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır." (Vakıa, 56/7)

### **Gerçeği arayanlara büyük fayda sağlayan bir açıklama:**

Yukarıdaki açıklamalardan açıkça anlaşılmıştır ki cehrî zikir yapmak övgüye değer, makbul bir zikirdir ki, arşın altında meleklerin usanmadan sürekli yaptıkları zikrin tıpkısıdır. Kim ki cehrî zikir haramdır diyorsa, (ki bazıları bunu) İmam-ı A'zama'a dayandırıyorlar. Böyle fasit, yanlış bir iddiayı revaçta tutmak için İmam-ı A'zam'a isnad eden, ona büyük bir iftirada bulunmuştur.

Gerçek olan şudur ki; İmam Azam ile İmam Şafi'î arasında yer alan ihtilaf (cehrî zikrin caiz olup olmaması hakkında değil) cehrî zikir ile gizli zikirden hangisinin yerine göre daha evlâ olduğu hususundadır.

Böyle bir kimse öyle bir hata işlemiştir ki, gafillerden başka kimse ona razı olmaz, Kur'an'ın ayetlerini, kudsî ve nebevî hadisler ile fıkıh kaynaklarının üzerinde gereği gibi düşünüp tefekkür etmeyen cahillerden başka hiç kimse ona iltifat etmez.

Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "Beni anıp zikredin ki, ben de sizi anayım" (Bakara, 2/152) Ayette geçen 'zikr' kelimesi umumi bir lafız olup hem cehrî hem de gizli zikri aynı derecede ihtiva eder. Çünkü amm ve mutlak bir lafız -onu takdis eden bir sebep olmadığı sürece- kendi medlulünün söz konusu edildiğine açık delil teşkil eder. Hanefilerdeki lafz-ı has gibi. Bu kaide usul ilminde açıkça yerini bulmuş bir kuraldır. Bu kaideyi iyice ezberle ki sana yararı olsun.

"Göklerin ve yerin yaradılışında gece ile gündüzün bir biri ardınca gidip gelişinde akli selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı zikrederler" (Al-i İmran, 3/189-190) ayetinin açıklamasında Zemahşeri şöyle demiştir: "Yani hangi halde olursa olsunlar ister ayakta, ister oturmuş, ister yanları üzerine yatmış olsunlar genellikle bütün vakitlerinde Allah'ı zekretmekten geri

kalmazlar.

Rivayet edildiğine göre İbn Amr, Urve b. Zübeyr ve sahabeden bir cemaat (r.a) bir bayram günü çıkıp musallaya (bayram namazının kılındığı geniş bir alan) gittiler, orada oturup Allah'ı zikrettiler. Ancak bazı arkadaşları, yüce Allah'ın 'Onlar ayakta ve oturarak Allah'ı zikrederler' mealindeki sözünü hatırlatınca, bu defa kalkıp ayakta zikretmeye başladılar. İbn Amr, Urve b. Zübeyr ve bir sahabe cemaatinin (r.a) bu sözleri (bu davranışları) zikrin her zaman cehrî yapılmasının caiz olduğunu ve zikir halkalarının sünnetin bir yansıması olduğunu gösteren çok açık ve kuvvetli bir delildir.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Cennet bahçelerine uğradığınız zaman (meyvelerinden) yiyin" Sahabiler "cennet bahçeleri ne demektir Ey Allah'ın resulü" diye sorunca; Hz. Peygamber (s.a.s.) "onlar zikir halkalarıdır" buyurdu.

Bu hadis el-Mesabih'de nakledilmiş, Abdürrezzak el-Kaşani de 'el Cami beyne Tefsiri'l Kur'ani ve te'vilih' adlı eserinde bu şekilde rivayet etmiştir.

Kadı Beydavi (r.a) yukarıdaki ayeti açıklarken: "yani buldukları her konumda daima Allah'ı zikrederler" görüşüne yer vermiştir.

Sahibü'l Kevâşî de "Ey iman edenler Allah'ı çokca zikredin" mealindeki ayetin yorumunda şöyle demiştir: Yani Allah'ı layık olduğu şekilde zikredin. Tehlil, tekbir, tahmid ve takdis ile onu çokca zikredin. Ayakta, oturarak, yanlarınız üzerinde, hastayken, sağlıklı iken, gece-gündüz, karada, denizde her halükarda Allah'ı zikredin. Ancak bayılmakla şuurunun kaybolduğu veya uyku ile haktan gaflet edildiği yahut cünub durumunda bulunduğu haller bunun dışındadır. "Sakin gafil olma" ayeti bu gerçeğe işaret etmektedir.

Beğavî ve Sâlebî gibi müfessirler bu ayetin tefsiri sadedinde İbn Abbas'tan şunları nakletmişlerdir: İbn Abbas (r.a) dedi ki: Yüce Allah kullarına bir şeyi farz kılmışsa, mutlaka ona belli sınırlar çizmiştir. Şuurunu kaybetmiş olanların dışında hiç kimsenin o sınırları dışını çıkararak o farzları terketmesine izin vermemiş ve herhangi bir mazeretini kabul etmemiştir. Aksine her vakit o vecibelerin yerine getirilmesini emretmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Allah'ı ayakta ve torurken çokca zikredin" yani gece-gündüz, karada, denizde, sağlık, hastalık durumunda, gizli-açık her vakit zikredin.

Mücahid'e göre ayette söz konusu edilen 'çok zikredin'den maksat Allah'ı hiçbir zaman unutmamaktır.



İbn Abbas ve Mücahid'in bu ayetin açıklamasında söyledikleri zikrin cehrî olarak icra edilmesinin caiz hatta müstehap olduğunu gösteren en açık bir kanıttır. Çünkü Allah'ı zikretmek farz cümlesindedir. Farzları açıktan yapmak - sahibini töhmetten kurtardığı için- daha evlâdır.

Nitekim Keşşaf sahibi Zemahşeri de 'Maun' suresinin tefsirinde şu görüşlere yer vermiştir: Nafile ibadetlerin gizli yapılması daha evladır. Ancak eğer samimi bir niyetle güzel bir maksat için olursa bu takdirde açıktan, cehrî yapılması daha evlâdır. Sözelimi: başka insanların kendisine uymasını istediği veya onları gafletten uyandırıp Allah'ın zikrini gönüllerine yerleştirmek gibi güzel bir gayeyi takip ettiği takdirde nafile de olsa ibadetlerin açıktan, cehrî yapılması daha güzeldir.

Yine Tevbe suresinde (Tevbe, 9/114) yüce Allah elçisi İbrahim'i (Allah'ın selamı bizim peygamberimiz ve onun üzerine olsun) "Şüphesiz İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi" ifadesiyle övmektedir.

Durerü'l-Meânî tefsirinde bildirildiğine göre ayette geçen "evvab", Allah'ı yüksek sesle zikreden, dua eden ve çok Kur'an okuyan kimse demektir.

Cehrî zikrin caiz olduğunu gösteren delillerden biri de şu ayet-i celiledir: "Hac ibadetinizi bitirdikten sonra" (Bakara, 2/200), yani kurbanlarınızı kestikten, minada kalıp şeytanı taşıdıktan ve böylece hac ibadetinizi tamamladıktan sonra "Babalarınızı andığınız gibi Allah'ı anın" yani Allah'ı çokça anın. Babalarınızı anarken, onları aşırı derecede övüp, iyiliklerini sayıp döktüğünüz gibi, Allah'ı da öylece anın. Kureyşliler ve diğerleri (cahiliye döneminde) hac ibadetlerini bitirdikten sonra, Minadaki mescid ile dağ arasındaki bir yerde durup, atalarının faziletlerini, iyi yönlerini, onların devirlerinin güzelliklerini sayıp döküyorlardı. (İşte ayette bu hatırlatılıyor.)

Devamla ayette 'hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın' yani; veya sizden çok daha kuvvetli bir şekilde babalarını anan bir kavmin anması tarzında Allah'ı anın.

Görüldüğü gibi bu ifadeler, cehrî zikrin müstehap olduğunu gösteren en açık ve en kuvvetli bir dellildir. Çünkü Araplar babalarının, atalarının iyiliklerini Kâbenin yanında açık ve alenî olarak sayıp döküyorlardı.

Zira onların maksatları medar-ı iftiharları olan babalarının iyi yönlerini başkalarına duyurmaktır, yoksa kendi kendilerine övünmek bir şey ifade etmez. İşte Allah da mü'minlere o Arapların babalarını andıkları tarz ile kendisini anmalarını emr etmiştir.

Eğer denilse ki: Bu ayeti delil ve hüccet getirerek cehrî zikrin her zaman söz konusu edilip çekilebileceğini söylemek nasıl doğru olabilir?

Halbuki ayette geçen 'hac ibadetinizi bitirdikten sonra babalarınızı andığınız gibi hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın' ifadesinde bunu anlamak doğru değildir. Çünkü ayetteki 'fa' harfi takibiyyedir. Buradaki zikirden maksat teşrik tekbirleridir. Çünkü bu tekbirlerin dışında hac ibadetinin tamamlanmasından sonra herhangi bir zikrin vücubiyeti söz konusu değildir.

Teşrik tekbirlerinin meşruiyeti ise farz namazlardan sonra hususi vakitlerde söz konusudur.

Buna şöyle cevap veririz: Bu ayette Allah'ın her vakit övgü ile anılması emredilmiştir. Ayrıca Arapların babalarını övgüyle andıkları her yerde, her vakit Allah'ı anmaları emredilmiştir. Daha çok bilgi almak için 'el-Kafi fi Şerhi'l Vâfi' isimli eserin 'Tekbiratü'l Teşrik' bölümüne bakın.

Eğer denilse: Neden ayette daha çok vacib olan Allah'ın hakkı daha az vacib olan babaların haklarına benzetilmiştir?

El-cevap: Araplar övünmek için babalarını mübalağalı bir şekilde anıp, övüyorlardı. Allah da kendilerine yaptığı bunca iyilik ve ihsanlarına karşılık - güçleri yettiği nisbette- onların kendisini aşırı şekilde zikretmelerini emretmiştir. Gerçi bu iki hak arasında büyük fark vardır, fakat yine de bir karşılaştırma uygun görülmüştür.

Hülasa: Bazı zamanlarda zikrin cehrî olarak yapılmasının müstehap olduğunu, bazı vakitlerde ise gizli olarak yapılmasının daha evla olduğunu gösteren ayetler cidden çoktur. Ancak biz kısa kesmek için bunlarla yetiniyoruz.

## **Kudsî Hadisler:**

Konu ile ilgili Kudsî Hadisler ise sayılamayacak kadar çoktur. İbn Abbas (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: 'Allah buyurdu ki: Ey ademoğlu eğer sen beni tek başına andığında ben de seni tek başıma anarım. Eğer sen beni bir mecliste anarsan, ben de seni o zikir meclisinden daha hayırlı bir mecliste anarım. (Bu hadisi el-Bezzazî sahih bir isnatla rivayet etmiştir.)

Muaz bin Cebel (r.a) anlatıyor: Allah buyurdu ki: Kişi beni kendi içinde zikrettiği zaman, ben mutlaka onu meleklerin meclisinde anarım. Eğer o beni bir



mecliste zikredip anacak olursa, ben onu mutlaka 'refiku'l ala'da anacağım. (Hadisi Taberânî hasen bir isnatla rivayet etmiştir)

Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle dedi: "Allah buyuruyor ki; Ben kulumun bana olan (hüsnu) zannı yanındayım. O beni zikredip andığı zaman ben onunla beraberim. O beni kendi içinde zikrederse, ben de onu kendi katımda anarım. Eğer o beni bir mecliste anarsa ben de onu meclisinden daha hayırlı bir mecliste anarım."

Bu Rabbani (kudsi) hadisler zikrin cehrî yapılmasının müstehap olduğunu göstermektedir. Çünkü akli başında ve insaf sahibi herkes bilir ki, 'ala melei'nas' mecliste yapılan zikir aline ve cehrî olur.

Nitekim 'eğer beni kendi içinde zikrederse, ben de onu kendi katımda anarım' ifadesi de gizli (hafi) zikrin müstehap olduğuna delalet etmektedir. Yine yukarıda zikredilen ayetler de cehrî zikre delalet etmektedir. Bunları iyice kavra, çünkü bunlar gerçeği öğrenmek isteyenlere güçlü bir hüccettir. [2]

Avarifu'l-Maarif'te nakledildiğine göre:

Hz. Peygamber (s.a.s.) yüce Rabbinden hikaye ederek dedi ki: "Eğer kulum büyük çoğunlukla benimle meşgul olursa, onun bütün himmetini ve lezzetini kendi zikrime bırakacağım. Artık o hep beni sevecek, ben de onu seveceğim. Aramızdaki perdeyi kaldıracağım. İnsanların sehiv yaptığı yerde onlar sehiv yapmazlar. Onların hepsi peygamberlerdir. Onlar gerçek kahramanlardır. Onlar öyle kimselerdir ki, yeryüzündekilere bir ukubet bir azap vermek istediğim zaman, onları hatırlar ve o azabı onlardan çeviririm."

## Nebevî Hadisler:

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "yürüyün müfred/müfrid olanlar yarışı kazanmışlardır." "Müfred/müfridler kimlerdir ey Allah'ın Resulü?" diye soranlara, Hz. Peygamber (s.a.s.), "onlar Allah'ı çokca zikreden erkek ve kadınlardır" diye cevap verdi"(Mesâbih)

Diğer bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) "yürüyün müfredler yarışı kazandılar" dediğinde, 'bunlar kim ye resulallah' diye soranlara şöyle cevap verdi; "Onlar seher vakitlerinde Allah'ı zikretmekle meşgul olan kimselerdir. Allah'ın zikri onların ağırlıklarını üzerlerinden almış olduğundan kıyâmet günü çok hafif bir şekilde mahşere geleceklerdir. (İhyâü'l-ulum'dan)

Diğer bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.s) müfridleri şöyle nitelemiştir:

Onlar hayretler içerisinde hareket eden ve bu tarzda Allah'ı zikreden kimselerdir. Allah'ın zikri onların ağırlıklarını (günahlarını) üzerlerinden kaldırdığı için kıyamet günü hafif bir şekilde gelir ve köprüyü geçerler." (Hadisi Müslim sahihinde tahrir edilmiştir)

Bu hadiste -gösteriş karışmadığı sürece- zikir esnasında ne şekil olursa olsun belli hareketler yapmanın caiz olduğuna açıkça delalet edilmektedir. Gösteriş zaten bütün ibadetlerde haramdır. Ne varki, gösteriş gizli bir husus olduğundan Allah'ın zikri ile sürekli meşgul olanların davranışlarını gösteriş olarak değerlendirmek doğru değildir. Aksine doğru olan şey, mü'minlere daima salih kimseler olarak bakmaktır.

İmam Beğavi 'Mealimü't-tenzil' adlı eserinde bildirdiğine göre, Ata b. Yesar şunları söylemiştir: "Ben Abdullah b. Amr bin As'a rastlamış ve ondan Hz. Peygamberin (s.a.s.) vasıflarının Tevrat'ta yer alıp almadığını sormuştum. O şöyle dedi: "Evet Allah'a yemin ederim ki, onun Tevrat'taki bazı vasıfları aynen Kur'an'daki gibidir: "Ey Peygamber! Şüphesiz biz seni bir şahid, bir müjdeci, bir uyarıcı ve ümmiler için bir koruyucu olarak gönderdik. Sen benim kulum ve resulümsün. (Burada üslup 3. şahsa hitap şekline dönüşmüş, başka bir hadisin ifadesi olması -ilmi ifadesiyle 'müdreş' olma ihtimali kuvvetlidir) O'na mütevekkil adını verdim. O, ne kaba bir kimsedir, ne de katı yüreklidir. Çarşı -pazarda yüksek sesle konuşmaz. Kötülüğü kötülükle savmaz, aksine affedip bağışlar. Eğri bir milleti onunla düzeltmeden -yani 'la ilahe illallah' diyerek tevhid inancını benimseyen bir duruma getirmeden- bir takım kör gözleri açtırmadan, sağır kulakları iyileştirmeden ve gafil olan kalpleri gafletten uyandırmadan Allah onun ruhunu kabz etmez."

Şeyh İmam Necmeddin Razi (r.a) bu ifadeleri açıklarken, şöyle dedi: "A'madan maksat, Hakkın cemalini görmeyen göz demektir. Kulaklar da Hakkın kelamını işitmediklerinden sağırdır. Kalpler ise tevhid ilmini idrak etmekten aciz olduğundan gaflete düşmekle kapanmışlardır. (Bu husus Avarifu'l Mearif ve Menazilu's Sairin'de yer almıştır.)

Yine 'Avarif' ile 'el-Mirsad' sahibi Necmeddin Razi'nin (r.a) 'Menazilu's-Sairin' adlı eserinde belirtildiğine göre, Abdullah b. Zeyd babasından (Allah hepsinden razı olsun) şunları nakletmiştir:

Hz. İsa (a.s.) dedi ki: "Rabbim! Bana ümmet-i merhume (rahmetin kucağına alınmış)nin kimin ümmeti olduğunu bildirmeni isterim" Allah buyurdu ki: "O Muhamed (s.a.s.)in ümmetidir. Onlar, ulema, asfiya ve hukemadır. Benim verdiğim rızkın azına razı olurlar. Ben de az amel ile onlardan razı olurum. 'La ilahe illallah'



ile onları cennete koyacağım. Ey İsa! Onlar, cennet ehlinin çoğunluğunu teşkil ederler. Çünkü hiçbir kavmin dili, onların dilleri kadar kelime-i tevhidi çekmemiştir. Hiçbir kavmin boyunları onların boyunları kadar secde ile eğilmemiştir.”

Ebu Said el-Hudrî (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.s.): “Allah’ı öyle çok zikredin ki, başkaları sizi deli sansın” buyurdu. (Bu hadisi Ahmed, Ebu Yala, İbn Hibban sahihinde ve Hâkim rivayet etmiştir. Hakim isnadı sahihtir demiştir.)

İbn Abbas (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.s.) “Münafık olanlar sizi gösterişle itham edinceye kadar, Allah’ı çok zikredin” buyurdu. (Hadisi Taberani ve Beyhakî rivayet etmiştir)

Bu iki sahih hadiste, zikir ehlini bazı davranış ve hareketlerinden dolayı kötüleyen kimseler için büyük bir azar/ uyarı vardır. Mü’min iseniz bundan sakının.

Abdullah b. Zübeyr’in (r.a) bildirdiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.s.) namazdan selam verince, yüksek sesle, 'la ilahe illallah, vahdehü la şerike leh, lehu'l mülkü ve lehü'l hamdu ve huve ala külli şey'in kadir, ve la havle ve la kuvvete illa billah, la ilahe illallah, ve la na'büdu illa iyyahu, muhlisine lehü'd-din ve lev kerihel-kafirun” (Hadisi Mesabihden nakledilmiştir)

Nevevi'nin Bustân kitabının Ezkâr bölümünde zikredilmiştir ki: Hz. Peygamber (s.a.s.) sahabelerle beraber namazlardan sonra zikr, tehlil ve tesbihleri yüksek sesle yapıyorlardı.

Ravatü'l-ulema adlı kitabın 81. bölümünde belirtildiğine göre, Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.s.)in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kim Allah yolunda yüksek sesle 'Allah'ü ekber' diyecek olursa, Allah ona en büyük hoşnutluğunu gösterecek, onu cennetlerinde Hz. İbrahim ve diğer peygamberlerle birlikte bulunduracak. Ve o kimse sabah-akşam Rabbinin cemalini görenlerden olacaktır.”

Dürer tefsiri ve şerh-i Dürer'in haşiyesinde rivayet edilmiş ki; “İki kişi Hz. Peygamber (s.a.s.)in huzurunda tartışmaya başladılar. Onlardan biri arkadaşı aleyhine: kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim diyerek -yalan yere- and içti ve sesini oldukça yükseltti. Yemininden sonra Hz. Cebrail indi ve adamın yemininde yalancı olduğunu bildirdi. Ancak Allah 'la ilahe illallah' şeklindeki tevhid cümlesini sesli olarak okudğu için onu affetti” (Bu manada bazı ifadeler 'el-Meşihat'ta da geçmiştir.)

## Rivayetlere gelince:

Mecmuu'n-Nevazil'de, Hâniye'de (Tatarhâniye), Hamiye'de, Kübra'da ve Suğra'da, Camiu'l-Mudmerat'ta, Hassiye ve Mulhasin'de, el-Fetava, es-Siraciye'de, Multakat, Tecnis ve el-Mezid'de denilmiştir ki: Hamamda Kur'an'ı yüksük sesle okumak mekruhtur. Ancak alçak sesle okumak mekruh değildir. Mezhebin fetvası budur. (Camiu'l Mudmerat, en-Nisab ve yukarıda adı geçen diğer kitaplarda aynen öyle ifade edilmiştir.)

En-Nevazil, el-Hamiye, es-Sevsiye ve el-Multekat'ta namazdan sonra yüksek sesle tesbih ve tehlilin mekruh olmadığı zikredilmiştir.

Tecnis ve el-Mezid'de ise bunun mekruh olduğu kaydedilmiştir. Siraciye ve Muhtasaru'l kübra'da -babü'l Kur'an'ın ikinci faslının birinci bölümünde- hamamda yüksek sesle de olsa tesbih ve tehlil etmenin mekruh olmadığı ifade edilmiştir.

Bütün bu rivayetler Fetava es-Sufiye'de zikredilmektedir.

Artık bu ayetlerdin, kudsi ve nebevi hadislerden ve fıkıh kaynaklarından -senin işittiğin gibi- cehrî zikrin kerahetsiz caiz, hatta müstehap olduğu, çok kesin bir şekilde anlaşılmıştır. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabileri hem ferdi hem de toplu halde cehrî zikir yapmışlardır.

Kaldı ki bunu ayet ve hadislerin ifadelerinden anlamak da mümkündür. Çünkü 'zikr' lafzı umumî bir kavram olup hem cehrî, hem de hafi zikre aynı seviyede delalet etmektedir. Hatta 'zikir' lafzından ilk akla gelen cehrî olandır.

Has bir lafzın bütün fertlerine şamil olduğu gibi, amm olan bir lafzın da bütün fertlerine şamil olduğu açıktır. Hanefilerce bu delalet katidir. Usul kitaplarında, bazı hadis kaynakları ile muteber fıkıh kitaplarında bu husus açıkça ifade edilmiştir.

Nitekim Zemahşeri, Kaşani, İmam Razi ve Beydavi gibi müfessirler, " 'Bir zaman Zekeriyya Rabbine gizli bir şekilde yalvarmıştı' (meryem, 19/3) mealindeki ayeti açıklarken, 'Zekeriyya Rabbine gizlice çağırıp yalvarmıştı. Çünkü Allah için gizli ile açık fark etmez. Ancak gizli yapılan yakarışlar, gösterişten daha uzak olunca o tercih edildi" demişlerdir.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere konu ile ilgili muhakkik alimler arasındaki ihtilaf zikrin herhangi bir şeklinin haram veya mekruh olup olmadığı ve onların varlığı yokluğu hususunda değil, cehrî ile hafi (açık-gizli) zikirden hangisinin daha evla olduğu hakkındadır.

'Mazhar' sahibi de konu ile ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir: Yüksek



sesle zikretmek caiz hatta müstehaptır. Yeter ki işin içine riyakarlık girmesin. Çünkü yüksek sesle yapılan zikir ile dini bir hava meydana gelir, insanlar ondan faydalanır. Ayrıca o çevrede bulunan ev, iş yerleri gibi mekanlardaki insanlar da istifade eder. Sadece istifade ile kalmaz, sesini işitenler, ona katılarak yaptıkları zikir ile o sesli zikredene ayrıca sevap kazandırır. Kıyamet gününde ise yaş-kuru, onun sesini duyan her şey ona şahitlik yapar.

'Mazhar' sahibinin bu sözleri gerçekten güzeldir. Allah'ım! Bizi duyduđu sözlerin en güzeline uyanlardan eyle, amin!

Şira'tu'l-İslam'da denilmiş ki; Gafiller arasında zikredenlerin bulunması, onlar için bir ganimettir. Bu kitabın şerhinde ise şöyle denilmiştir: Çarşı-Pazar gibi kalabalık, izdihamlı yerlerde zikretmek, çoğu zaman ordaki gafil ve fasık olan kimselerin uyanmasına sebep olur. Özellikle herkesin fısk ile (veya lüzumsuz şeylerle) meşgul iken, o yerleri Allah'ın zikriyle şenlendirmek niyetiyle sesli zikir yapılırsa sevabı çoktur. Çarşı-pazarda yapılan zikir başka yerlerde yapılanlardan daha faziletlidir. (el-Bezzazî bunu nakletmiştir.)

Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "Gafiller arasında zikreden kimse, kurumuş ağaçlar arasında bulunan yemyeşil ağaç gibidir."

Yine buyurdu ki: "Gafiller arasında Allah'ı zikreden gaziler arasında bulunan savaşı gibidir."

Yine buyurdu ki: "Gafiller arasında Allah'ı zikreden kimsenin durumu, ölüler arasında bulunan diri gibidir."

Hz. Peygamber (s.a.s.) yine buyurdu ki: "Hepiniz cennete gireceksiniz. Ancak bundan imtina eden, girmemek için direten adeta Allah'a karşı bir devenin sahibine karşı gösterdiği azgınlık türü bir azgınlık gösteren bunun dışındadır. 'Ey Allah'ın resulü! cennete girmemek için direten nasıl bir insandır?' dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: 'kim 'la ilahe illallah' demezse, o ayak direktmiş demektir. Sizinle onun arasına perde çekilmeden önce 'la ilahe illallah' ile Allah'ı çok zikredin. Çünkü o bir kelime-i tevhiddir, o da bir kelime-i ihlastır, o da bir kelime-i takvadır ve o da bir kelime-i tayyibedir. O da hakka davettir, o da kopmaz en sağlam kulptur, o da bir cennet meyvesidir."

Nitekim yüce Allah'ın "İhsanın karşılığı ancak ihsandır" (Rahman suresi) mealindeki sözünün açıklamasında "ihsan dünyada 'la ilahe illallah' sözüdür ve ahirette ise cenettir" denilmiş.

"İyilik edip iyi davrananlar için iyilik ve fazlası vardır" ayeti için de aynı şey söylenebilir. Sehl b. Abdullah (r.a) demiş ki: "Samimi bir şekilde 'la ilahe

illallah' demenin mükafatı yüce Allah'ın cemalini görmekten başka bir şey değildir. Cennet ise amellerin karşılığıdır. (İhya'dan nakledilmiştir.)

Ayrıca davet ancak açıktan, cehrî olarak yapılır.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ey Ebu Hureyre! Ölümlere kelime-i tevhidi telkin edin. Çünkü bu kelime bütün günahları silip götürür. (Ebu Hureyre diyor) Dedim Ey Allah'ın Resulu! Bu ölü içindir ya diriler! Hz. Peygamber (s.a.s.) "Bu kelime-i tevhid hem ölümler hem de diriler için söz konusudur, bütün günahları silip götürür" buyurdu.

Açıktır ki telkîn ancak cehrî -sesli olarak- yapılabilir.

Keşşaf sahibi Zemahşeri, "O namaz kılıp da namazlarından habersiz olanların vay haline! Ki onlar gösteriş yaparlar" (Maun, 107/4-6) ayetini açıklarken şu görüşlere yer vermiştir: Açıktan yapılan salih ameller -eğer farz cinsinden ise- onlara riya girmez. Çünkü farzları açıktan yapıp ilan edip teşhir etmek gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuş: "Allah'ın farz kıldığı ibadetlerde riya girmez" Çünkü onlar İslam'ın alametleri ve dinin şiarlarıdır. Bunun yanında farzları terk eden kimse kötülenmeyi ve nefret edilmeyi hak eder. O halde bu konudaki ithamların olmaması için farzlar açıktan yapılmalıdır. Farz olmayan -nafile türü- ibadetlerde böyle bir töhmet söz konusu olmadığı için gizli olarak yapılması daha uygundur. Bununla beraber, eğer başkasına güzel bir örnek olmak gibi halis bir niyet varsa, onun da açıktan yapılması güzel olur."

Gösteriş (Riya): Görenlere iyi bir insan imajı vermek maksadıyla, yaptığını başkasına gösterme arzusudur.

Bilindiği gibi Allah'ı çok zikretmek farzdır. Yüce Allah kitab-ı mubin olan Kur'an-ı Azim'in pek çok yerinde "Ey iman edenler! Allah'ı çokca zikredin" buyurmuştur. Yine Kur'an'da münafıklar kötülenmiş ve "Onlar namaza kalktıkları zaman tembel ve isteksiz olarak kalkarlar. İnsanlara karşı gösteriş yaparlar. Allah'ı çok az zikredip anarlar" şeklinde nitelenmişlerdir.

Görüldüğü gibi ayette "Allah'ı az zikretmek" münafıkların bir özelliği olduğu vurgulanmıştır. Emredilen bir şeyin ilk akla gelen hükmün vacib olmasıdır. Bununla beraber zikrin azlığı nifakın alameti sayılmıştır. Allah'ı çok zikretmek ya farzdır -ki ilk anlaşılan budur- bu takdirde hakkı açıktan yapmaktır. Veya farz değildir, bu takdirde diğer nafile ibadetlerde olduğu gibi izharı caiz olur. Özellikle başkasına numune-i imtisal olmak, gafilleri uyandırmak, diri ve ölümlere telkinde bulunarak, günahlarının silinmesini, kendilerinin bağışlanmasını,



kalplerindeki pasın yok edilmesi vs. güzel şeylerin oluşmasını sağlamak gibi güzel bir niyet söz konusu ise, zikrin açıktan yapılması güzellik üstüne güzellik kazanır.

Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.s.): "Demir pas tuttuğu gibi, kalpler de pas tutar" buyurduğunda, dinleyenler: "peki onun cilâsı nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.s.): "Onun cilâsı Allah'ı zikretmek, Kur'an'ı okumak ve ölümü hatırlamaktır" diyerek cevap verdi. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kalpler 4 çeşittir. Birincisi pürüzsüz parlak bir kalptir ki; onda sürekli bir lamba yanar. Bu mü'min kalbidir. İkincisi: Tersine dönmüş, karanlık bir kalptir ki, kafirlere aittir. Üçüncüsü: Kabuklu bir kılıfla kaplanmış bir kalptir ki münafıklara aittir. Dördüncüsü: Her tarafa açık müfsah kalptir ki içinde hem iman hem de münafıklık bulunabilir.

İmanın misali, güzel su ile gelişip serpiyen bakla misalidir. Nifakın misali ise, irin ve sarı su ile kaplı olan iltihaplı bir yara misalidir. Bu iki unsurdan hangisi üstünlük sağlarsa, yaranın hükmü ona göre olur."

Yüce Allah da şöyle buyuruyor: "Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese dokunduğunda (Allah'ın emir ve yasaklarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler." (Araf, 7/201) Ayette kalplerin görmesi ve cilalanmasının Allah'ı zikir etmeye bağlı olduğu vurgulanmıştır. Basîret zikrin bir sonucudur, takva zikir kapısıdır, zikir keşfin kapısıdır, keşif ise büyük kazancın anahtarıdır. Bütün bunlardan açık olarak ortaya çıkan şudur: Allah'ı cehrî olarak zikretmenin sıhhati açıktır. Cenazenin önünde veya arkasında -meyyite, ölümlere ve dirilere telkinde bulunmak, gafil ve zalim olanları gafletten uyarıp uyandırmak, dünya sevgisi ve riyaseti (makam-mevki) ile kalpleri pas tutup katılaşmış insanların, özellikle zamanımızdaki alimlerin ve amirlerin kalplerindeki pası ve katılığı gidermek için- yüksek sesle zikir edip telkinde bulunmanın da sıhhatini ortaya koyar.

Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "Muhammed'in ümmetinde iki sınıf vardır ki, onlar düzelirse insanlar da düzelir. Onlar bozulursa, diğer insanlar da bozulur. Bunlar amirler ve fakihlerdir."

Yine buyurdular ki: "Dünyayı ayakta tutan dört sınıf insandır. Vera' sahibi alimler, eli açık zenginler, sabreden fakirler ve adalet sahibi sultanlar. Eğer bunlar da bozulurlarsa, artık insanların örnek alacağı kim var ki!"

Rivayete göre adamın biri, Hz. Peygamber (s.a.s.)e şerden sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) ise, "bana şerden değil hayırdan sorun" dedi ve bunu üç defa tekrar etti sonra şunları söyledi: "Şerlilerin en şerlisi alimlerin şerlileridir. Hayırlıların en hayırlısı ise yine alimlerden en hayırlı kimselerdir. Çünkü alimler, ümmetin rehberleri, dinin direkleridirler, insanların yapısında var olan cehalet

karanlığını aydınlatan birer lambadırlar. Onlar İslam divanının seçkinleri, kitap ve sünnette yer alan hüküm ve hikmetlerin madenleridirler. Yine onlar, mahlukatın içerisinde Allah'ın emînleri, kulların tabibleri, tevhîd inancının bayrakları olan 'millet-i hanifiyye'nin en şuurlu mensupları ve emanet-i kübranın hameleleridirler. Dolayısıyla takvanın hakikatını kavramak herkesten çok onların hakkıdır. Dünyada herkesten çok onlar zühd hayatına muhtaçtır. Çünkü onlar hem kendileri hem de başkaları için bu gerçekleri yaşamaya muhtaçtır. Zira onların bozulmaları da düzelmeleri de başkasına örnek teşkil edecektir.

Eğer denilse: Eş-Şir'a kitabında meyyitin arkasında hiçbir şekilde sesi yükseltmek doğru değildir. Çünkü o an, mahşer gününe benzer ki "O gün sesler Rahman'ın huzurunda alçalmış" ayetin ifadesiyle mahşer günü hiç kimse sesli konuşmayacaktır" denilmiş. El-Hülasa ve onun şerhinde de "Cenazeyi teşyi esnasında yüksek sesle zikretmek veya Kur'an okumak mekruhtur. Çünkü bu ehl-i kitaba benzemektir" denilmiş!...

El-Cevap: Bu iki şüphe de, yukarıda arz edilen telkin niyeti ve daha önce açıklanan diğer gerçeklerle tamamen ortadan kalkmıştır.

Eğer denilse: Ebu Musa el-Eşari'den yapılan rivayette, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Kendinize gelin! Siz ne sağır olan birini ne de uzakta olan birini çağırıyorsunuz. Aksine siz her şeyi hakkıyla işiten, hep size yakın ve sizinle birlikte bulunan birini çağırıyorsunuz."

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir sefer esnasında, sahabilerin yüksek sesle tekbirler getirmeleri üzerine bunları söylemiştir. Bu ise yüksek sesle zikretmenin mekruh hatta haram olduğunu göstermektedir. Siz buna ne dersiniz?

El-Cevap: Bu hadisi zikrin gizli yapılmasının müstehap olduğuna hamletmek gerekir. Yoksa diğer kati delillerle bir çelişki söz konusu olur. Nitekim İbn Ferişte (r.a) de bu hadisi şerh ederken: "Bu hadisten, Allah'ı sessizce zikretmenin müstehap olduğu anlaşılmaktadır" ifadesine yer vermiştir.

Keşşaf'ın şarihi et-Tıybî olarak meşhur olan bir müfessir konu ile ilgili şu görüşlere yer vermiştir:

Bu makam hasebiyledir mürşid olan şeyh, bazan işe yeni başlamış 'mübtedi' olan kimsenin sesini yükseltmesini ister. O bununla rasih/fitri olan bazı güzel duyguların kalbinde iyice yer etmesini gâye edinmiş olur.

'Meşarik' şarihi Herevî dedi ki: Söz konusu hadiste yer alan 'irbe'u' kelimesi (hemzenin esresi, ba'nın üstünü ile) 'irfikû' (kendinize acıyın) anlamına



gelir. Yani sesinizi yükseltmede aşırıya kaçmayın. Bu ifadeden dua yaparken başka bir maksat yoksa sesi alçak tutmanın mendup olduğunu anlamak gerekir. Bayramlarda ve hacdaki tekbirler de dua kavramına dahildir. Zira orada sağır veya uzakta (gaib) olan birini çağırılmıyorsunuz. Tekbir ve diğer şeyler orada dua olarak adlandırılır.

Eğer denilse: 'el-Hakaik'da sahih senetle bildirildiğine göre, İbn Mesud (r.a) toplu halde yüksek sesle tehlilde bulunan bir topluluğa 'ben sizi bidatçı olarak görüyorum' demiş ve onları mescitten dışarı çıkartmıştır. Bu ise yüksek sesle zikretmenin mekruh, hatta haram olduğunu göstermektedir.

El-Bezzazî (r.a)nin Kitabü'l-İhsan'da bildirdiği gibi, kadihân fetevasında: yüksek sesle zikretmek haramdır, denilmiştir.

Yine sahih bir rivayete göre, İbn Mesud (r.a) mescidde toplanarak yüksek sesle zikredip salavat getiren bazı insanların bu durumunu duyunca, derhal oraya gidip onlara: "Sizin bu tarzınız, Hz. Peygamberin (s.a.s.) hayatında hiç rastlamadığımız bir durumdur. Ben sizi bidatçı olarak görüyorum" dedi ve bunu tekrar ede ede onları mescidden dışarı çıkardı... buna ne dersiniz?

El-Cevap: Evvela İbn Mesud'tan yapılan bu rivayet sahih değildir. Çünkü bu rivayet daha önce bildirdiğimiz Kur'an'ın açık naslarına, sahih olan nebevi hadislere ve kerrubi meleklerin yaptıklarına muhaliftir. "Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim olabilir?" (Bakara, 2/114) ayeti ortada olduğuna göre, bu rivayet sadece bir iddiayı doğrulamak uğruna Hz. İbn Mesud'a yapılan en büyük bir iftiradır.

Saniyen: Faraza böyle bir şeyin vukuu doğru olsa bile bu bir tek rivayet, kesin olan diğer deliller karşısında bir değer ifade etmez.

Salisen: Kâdi ve diğerlerinin 'yüksek sesle zikretmek haramdır' sözlerinin anlamı şudur: kim böyle yaparsa ahirette cezaya çarptılacak ve azap çekecektir. Halbuki böyle bir hüküm akıl ile değil, ancak nakil ile isbat edilebilir. Şimdi herhangi bir ayete, bir hadise ve bir esere (sahabe ve tabiin görüşlerine) dayanarak, kıyamet günü, Allah'ın ismini yüksek sesle zikredip onun birliğini seslendiren, ila-i kelimetullan için, onun her tarafa yayılması için gafil insanları gaflet uykusundan uyandırmak için ve nihayet tevhid tohumunu mü'minlerin kalplerine ekmek için Allah'ın adını yüksek sesle anmış kimselerin azap göreceklerini iddia eden bir Allah'ın kulu var mı? Böyle bir şey işitildi mi?

Halbuki Hz. Peygamber (s.a.s.) buyuruyor ki: "Gafiller arasında Allah'ı

zikredenlerin durumu kurumuş ağaçların ortasında bulunan yemyeşil ağaç gibidir."

"Gafiller arasında Allah'ı zikredenler, gaziler arasında savaşan kimseler gibidir."

"Allah'ı öyle çok zikredin ki, başkaları size mecnun desin."

"Münafıklar size gösteriş yapıyorlar diyecek raddeye gelinceye kadar, Allah'ı çok zikredin"

Cehrî zikirde gösterişin ihtimal dahilinde olması, onun haram olduğuna sebep olmaz. Olsa olsa gizli zikrin daha faziletli olduğunun gerekçesi olur. Bu da ancak cehrî zikir ile salih bir niyet ve meşru bir maksat takib etmek, bayram, ihram ve hac tekbirleri, ezan, hutbe okumak, gafilleri uyandırmak, diri ve ölümlere telkinde bulunmak gibi sesli yapılması sünnet olan ibadetlerin dışındaki durumlar için söz konusudur. Yoksa bu sayılan yerlerde daima yüksek sesle, söz konusu zikri seslendirmek daha evladır.

Özetle denilebilir ki: Allah'ın zikri diğer ibadetler gibi bir ibadettir, hatta en faziletli bir ibadettir. "Allah'ın zikri en büyüktür" (yani ibadetlerin en büyüğüdür) ayeti bunu göstermektedir. O halde diğer ibadetlerin hem açık hem gizli yapılabildiği gibi Allah'ın zikri de öyle olmalıdır. "Eğer sadakalarınızı açıktan yaparsanız, gerçekten güzel bir şey olur. Yok eğer onu gizlice fakirlere verirsiniz, bu sizin için daha hayırlıdır" ayeti buna işaret etmektedir. Çünkü Allah'ın zikri sadakaların en hayırlısıdır.

Rabian: Söylenmiş olduğu kabul edildiği durumda bile, İbn Mesud'un sözleri, kitap, sünnet, icma ve kıyastan ibaret olan edille-i şeriyeden değildir. Yaptıkları zahirine göre edille-i şeriyeye ters düşmektedir.

Eğer denilse: "Kendi kendine yalvararak ve ürpererek yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma" (Araf, 7/205) ayeti yüksek sesle zikir yapmanın mekruh hatta haram olduğuna delalet etmektedir. Ki cehrî zikrin mekruh veya haram olduğunu iddia edenler de bu ayeti delil olarak getirmişlerdi. Ve zikrin cehrî ve gizli olarak yapılabileceğini gösteren ayetlerin tahsis edildiğini söylemişlerdir. Buna ne dersiniz?

El-Cevap: Evvela buradaki ayet, söz konusu diğer ayetleri tahsis edemez. Çünkü ayetlerin bir kısmı, Bakara suresinde, bir kısmı Al-i İmran suresinde bazıları da Ahzap suresinde yer almaktadır ki, bunların hepsi Medine'de inmiştir. Buradaki ayet ise (Araf, 205) Mekke'de inmiştir. Oysa Mekke'de inen ayetler Medine'de inen ayetleri tahsis edemez. Çünkü daha önce inenler daha sonra



inenleri tahsis eder.

O halde söz konusu ayetlerin ve hadislerin meydana getirdiği deliller genel anlamlarıyla delil olmaya devam etmektedir. Ve bunlar Hanefî mezhebine göre, kesin delillerdir.

İkincisi; İddiacının cehrî zikrin kerahet ve haramlığına delil olarak gösterdiği ayetler, şayet genel olarak şahıslara, zikirlerle ve vakitlere umumi bir şekilde bakacak olursa "yüksek olmayan ses ile de, yüksek sesli zikrin haram olduğu manası çıkarılırsa, delil olabilir. Halbuki bu dört şeyin (şahıslar, zikirler, vakitler, yüksek olmayan sesli zikir) kesin tespitini yapmak imkansız gibidir. Nitekim Hanefi ve Şafiîlerden güvenilir müfessirler bunları değişik şekilde yorumlamışlardır. Onlardan hiç biri cehrî zikrin ayetlerin bu ifadelerini cehrî zikrin kerahetine ve haramlığına delil göstermemişlerdir.

Teysir sahibi[3] ve Beğavi'ye göre ayetteki zikri namazlarda okunan Kur'an'a tahsis tılmışlardır. Teysir tefsirinde İbn Abbas'tan yapılan bir rivayette şu görüşlere yer verilmiştir: Ayette geçen zikirden maksat namazda okunan Kur'an'dır. "yalvararak, tazarru"dan maksat dil ile seslendirmek demektir. "hufyeten ürpererek veya gizlice"den maksat kalpten seslendirmek demektir. "dune'l-cehr"den maksat aşırı derecede yüksek sesden kaçınmak demektir.

Mealimu't-Tenzil'de İbn Abbas'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Ayette geçen 'zikir'den maksat namazda okunan şeylerdir. Yüce Allah bu ayetle sanki şöyle diyor: Ey kulum! Kıraatı gizli olan namazlarda kendi içinden oku, bana yalvararak ve ürpererek namaz kıl. Kıraatı açık olan namazlarda ise, Kur'an'ı açıktan oku, yalnız aşırı gitme, senin arkanda bulunan cemaatin işiteceği kadar alçak sesle oku. Mücahid ve İbn Cüneyh'e göre, buradaki zikirden maksat duadır. Onlara göre, yüce Allah kullarının kendisine huşu ve tazarru içerisinde yakarıp yalvarmalarını, yüksek sesle bağırp çağırarak dua etmemelerini emretmiştir.

Keşşaf sahibi (Zemahşerî) Kaşanî, Medârik sahibi ve Kadî Beydavi'ye göre, zikirden maksat, Kur'an okumak, dua etmek, tesbih ve tehlilde bulunmaktır. "dune'l cehr"den maksat, ne çok sessiz ne de aşırı sesli yapmayıp ikisi arasında mutedil bir sesle okuyup zikir etmektir.

Onlara göre, buradaki ifade "namaz kılarken yüksek sesle okuma, sesini alçak da yapma, bilakis ikisi arası orta bir yol tut" mealindeki ayetin ifadesiyle aynıdır. Onlara göre bu tarz müstehaptır. Onların bu tarzı müstehap gördüklerine delil, şu ifadeleridir:

"Çünkü alçak sesle -gizlice- okumak, daha ihlaslı, güzelce tefekkür etmeye

daha uygundur. Onların namaz kılma tarzı böyle idi. 'Rabbini kendi içinde an' mealindeki ayetin ifadesi, bütün zikirler için genel bir ifadedir. Buna kur'an okumak, dua, tesbih ve tehlil ve diğer zikir çeşitlerinin hepsi dahildir. Ayette geçen 'tazarru'an ve hifeten'in anlamı 'tazarru, huşu ve korku içerisinde' demektir. 'Dune'l-cehrî'den maksat ise 'fazla yüksek olmayan bir sesle' demektir. Çünkü bu tarz daha faziletli, güzelce düşünüp tefekkür etmeye daha uygundur. 'Sabah-akşam' vakitlerinin tesis edilmesinin sebebi, bu iki vaktin daha faziletli olduğunu göstermektedir. Bundan sürekliliği anlamak da mümkündür. Beydavi'nin ifadesi aynen şöyledir: Yani yüksek sesliliğin altında, gizliliğin bir derece üstün - orta bir yolda- zikir edin demektir. Çünkü bu tarz alçak gönüllülüğe ve ihlase daha uygundur.

İmam Razi tefsir-i kebirinde, Keşşaf ve Misbah'ın şarihi Taybî'nin şerhinde ayette yer alan 'Rabbini zikret' ifadesini, lafzından da zahir olduğu gibi yalnız Hz. Peygamber (s.a.s.)e mahsus olduğunu söylemişlerdir. Zikir bu vasıflarla vaki olursa ihlas ve tazarru'a daha yakın olur.

### **Birinci Mesele:**

Bil ki, yüce Allah "Kur'an okunduğu zaman dinleyin ve susun" şeklindeki emrinden, "Kur'an'ı okuyan kimsenin onu başkasının duyacağı şekilde yüksek sesle okuyacağı" anlaşılmıştır. Kur'an'ı okuyan Hz. Peygamber (s.a.s.) olduğu açıktır. Buna göre bu ayette, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kavmine karşı Kur'an'ı yüksek sesle okuması emredilmiştir. Çünkü vahiy ve risaletin tebliği görevi ancak bu şekilde yerine getirilmiş olur. Sonra yüce Allah bu emrinden sonra ona, bu defa kendi içinde Rabbini zikir edip anmasını emretti. Gizlice insanın kendi içinde gizlice zikir etmesinin faydası, daha yüksek mertebeleri kazanmak içindir. Zikir bu vasıflarla vaki olursa ihlas ve tazarru'a daha yakın olur.

### **İkinci Mesele:**

Yüce Allah Resulüne zikrin yapılmasını emir ederken, onu bir takım kayıtlara bağlamıştır.

1. 'Rabbini kendi içinde an' cümlesinin anlamı; kişinin lisani ile ifade ettiği zikirlerin manasını bilmesi, Allah'ın Celal, Cemal, İzzet, Uluvv sıfatlarını zihninde hazır bulundurabilmesidir. Çünkü kalbin habersiz olduğu bir zikrin yalnız dil ile yapılmasının bir faydası yoktur. Diğer kayıtların detaylarını öğrenmek isteyen



Tefsir-i Kebir'in ilgili yerine baksın.

Taybîn'in ifadesi ise şöyledir: Ayet, dil ile yapılan zikirlerde asıl olan itidal ve dengenin korunmasının gereğine işaret etmektedir. 'Namazda çok yüksek sesle okuma., sesini çok da alçaltma, aksine ikisi arası bir yol takip etmeye çalış' ayeti de aynı ölçüye dikkat çekmektedir. 'Rabbini huşu ve ürperti içerisinde yalvararak çağırın' ayeti yalnız duayı söz konusu etmektedir.

Bu yorumu böyle kabul ettiğimiz takdirde 'zikir et-an' ifadesinde yer alan zikir kavramını, genel bir sözcük (lafz-ı am) olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim 'yürüyerek mescidlere gidenleri kıyamet günü elde edecekleri tam bir nur ile müjdele' hadisi de böyle genel bir anlamı ihtiva etmektedir. Yok eğer söz konusu zikir emri yalnız Hz. Peygamber (s.a.s.)e tahsis edilirse, ki bununla ümmetine ders vermek, onlara örnek olmak ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yüksek makamını dikkatlere sunmak gibi hususların ders verilmesi amaçlanmış olacak. Bu takdirde ayette zikir kavramına dikkat çekmek ve zikir edenlerin farklı olan derecelerinin varlığına işaret etmek gibi maksatlar söz konusu edilmiş demektir.

Buna göre 'yalvararak ve ürpererek Rabbini kendi kendine an' mealindeki cümle, en yüksek mertebeye işarettir. Ki bu mertebe hakka vasıl olmuş müşahade ehlinin malumudur. 'Fazla yüksek olmayan sesle..' ifadesi ise, çok yüksek ve çok alçak sesin ortasında bulunan, mutedil bir ses tonuna işarettir. Bu vasat mertebe, müşahade makamına doğru yol almakta olanların makamıdır. 'Sakın gafillerden olma' cümlesi ise ehl-i sülukun aşağılarda yer alan mertebelerine işarettir. "Yalvararak ve ürpererek Rabbini kendi içinde an" sesini yükseltmeden dua etmenin gerekliliğini ifade eder. "Sakın gafillerden olma" ifadesi ise yani heyecana kapılıp içinde bulunduğun mertebeden daha yukarıya çıkmak için, yapmacık fevri hareketler yaparak gafillerden olma sakın! Yani yüksek sesle bir cehd-u gayret içine girme! Çünkü senin mevkiin o makâmdan daha üstündür. Çünkü sen hakikate kavuşan kimselerdensin. Sen mukarrebun zümresinde yer alan ve şuhûd makamında bulunanlara mümasil bir makâmdasın ki bunlar nefsin kötü telkinlerini yok etmek ve heva-hevesin kirlerini silip süpürmek için sürekli bir cehdu gayret içindeler. Ayette geçen 'korku-ürperti' ise, Allah'ın Celalinden yansıyan heybetinin idrak edilmesine işarettir. Şairin dediği gibi "Onu görmeye çok müştaktım, fakat görür görmez Celalinden dolayı başımı önüme eğdim. Korkudan değil heybetten cemalini korumak için"

Nitekim Buhari, Müslim, Tirmizi ve Ebu Davud'un Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayet ettikleri bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) bu makamdan (yüksek sesle zikrin makamı) nehyetmiştir: Ebu Musa el-Eş'ari anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte bulunduğumuz bir sefer esnasında, insanlar yüksek



sesle tekbir getirmeye başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): 'Kendinize gelin! Şüphesiz siz sağır olan veya uzak olan birisini çağırıyor değilsiniz. Aksine siz her şeyi hakkıyla işiten, size çok yakın ve sizinle beraber olan birini çağırıyorsunuz. Sizin çağırduğunuz Allah, şah damarınızdan size daha yakındır.'

İşte daha işin başında olan müridin durumu böyledir. Seyr-ü suluke soyunmuş olan müridin durumu, mürşidi olan şeyhe bağlıdır. Buna göre şeyh bazen müridine yüksek sesle zikir etmesini emredebilir. Bununla nefsin istek ve arzularını ortadan kaldırmaya çalışır. İşte ayetteki 'Sakın gafillerden olma!' emri bu makama işarettir.

Ben hiç şüphesiz, şeyhü'l İslam Ebu Hafs es-Sühreverdi (r.a)nin bazı sözlerini gördüm ki şöyle diyordu: "Kulun bünyesi, vücudu geniş bir şehre benzer. Uzuvarı, organları ise, o şehrin sakinleri mesabesindedir. Kulun zikir esnasındaki uyanık şuuru, söz konusu şehrin kapısında bulunan minareye çıkıp ezan okuyan bir müezzin gibidir. Çünkü böyle ciddi ve hakikatlı bir zikir sahibinin kalbini ve diğer duygularını ikaz eder. Zikrin dil ile yapılması da kendisini ayrıca ikaz edip uyandırır, kalbini ve diğer organlarını sulamaya başlar. Böylece o zikirten kişinin dil ile yaptığı yakarışlar, kalp kubbesinde yankılanmaya başlar. Nefis şehrinin ahali de bu zikir sayesinde huzura gelirler. Zihin ve hissin dağılık olan askerleri bir araya gelir. Kişi bir parçasıyla (lisan ile) zikir eder, ancak bütün varlığıyla onu dinler. Böylece kelimeler lisandan kalbe intikal eder. Kalp ise onunla nurlanır. Artık değişik hallere karşı mücadele gücünü kazanır. Sonra kalpteki nurun dışa yansısıyla, güzel/salih ameller gibi iyi ürünler bitmeye başlar."

Yine Sühreverdi 'Avarif' adlı eserinde şöyle demektedir: "Kişi halvetinde bu kelimeyi, kalbinin muvafakıyla dili ile tekrar ede ede, onu kalbine tam yerleştirir. Nefsin kuruntusunu kesip atar. Nihayet zikir edilen kelime tamamen dile hakim olup, ona rahat gelmeye başladığında, kalp o kelimeyi (su gibi) içmeye başlar. Artık lisan dursa bile kalp durmaz. Sonra kalpte bir cevher hasıl olur. Öyle ki kelimenin şekli lisandan çıkıp gitse bile, manası kalpte nurlanıp billurlaşmaya devam eder. Bu durumda zikir, zikredilen yüceler yücesinin azametini görmeye eşdeğer olur. Böylece zikir, zaten zikri olarak ortaya çıkar. Bu zikir, müşahede, mükâşefe ve muayene zikridir. Zâtın zikri ise, zikrin nuru denilen bir çevrehere dönüşür. Mahlukattan istenilen en yüksek maksat da budur.

Çoğu zaman, bir kelime ile zikir edilmeden veya Kur'an-ı kerim -kalp ve dilir muvafakıyla- çokça okunmadan bu netice elde edilememektedir. Fakat



zikir ve Kur'an dil ile okunur, lafzın manası, nefsin istekleri/kuruntularının yerine geçerse de artık gerek namaz kılarken gerekse Kur'an okurken bu kelimeler kula çok rahat gelmeye başlar. Bu durumda zatın zikri de söz konusu olabilir ve kelâmın nuru ile zikredilen yüce Allah'ın azametinin mütaalası özdeşleşmiş olur."

Kadi Beydavî (r.a) "Eğer sözü gizleyecek olursan, bil ki O (Allah), gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir" (Taha, 20/7) ayetini açıklarken şunları söylemiştir: "Eğer Allah'ın zikrini ve ona yaptığınız duayı gizleyecek olursan iyi bil ki, Allah'ın senin açıktan söylemene ihtiyacı yoktur. Çünkü O, gizli olanı da gizlinin gizlisini de bilmektedir. Daha gizli denilen husus (ahfâ) nefsin zamirin (kalbin iç derinliklerin)den ibarettir. Bu ayetten anlaşılıyor ki, zikir ve duanın cehrî olarak okunmasının meşru olmasının sebebi, onu Allah'a bildirip duyurmak için değil, nefsin kendisine zikri tasvir edip yerleştirmek, nefsi başka şeylerle meşgul olmaktan alıkoymak ve Allah'a karşı yapılan yalvarış-yakarışları nefse iyice sindirmeye yöneliktir."

Kaşani (r.a) de söz konusu ayetin açıklamasında şu görüşlere yer vermiştir: "Ayette insanların dikkati şu hususa çekilmektedir; açıktan zikretmek, onu nefse sindire sindire yerleştirmek, kurb-i ilâhiye zarar verecek şeylerden nefsi uzaklaştırmak içindir, yoksa Allah'a duyurup, bildirmek için değildir. Bununla beraber ayette gösteriş gibi şeylerden sakındırmayı anlamak da mümkündür.

Nitekim "Rabbini kendi kendine yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle (zikredip) an" mealindeki ayette de bu hususa dikkat çekilmektedir.

Keşşaf tefsirinde de şöyle denilmiştir: Ayette (Taha, 20/7) geçen ifadeler insana şunu öğretiyor: zikirlerin açıktan yapılması, onu Allah'a duyurmak için değil, başka maksatlar içindir."

Ey hakikatı öğrenmek isteyen! Anlatılan bu gerçekleri iyi ezberle! Çünkü bunlar, büyük ölçüde seni hak yoluna iletecektir.

Sahih, muttasıl bir isnad ile rivayet edilmiş ki: Hz. Ali (r.a) Hz. Peygamber (s.a.s.)e, "Ey Allah'ın resulü! bana, Allah'a götürülen en yakın (kısa), Allah katında en üstün ve Allah'ın kullarına en kolay gelen yolu gösterir misin?" diye sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap vermiştir: "Bu yol beni peygamberliğe ulaştıran yoldur" Hz. Ali (r.a) "Bu da ne demektir?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.) "İnziva yerlerinde Allah'ı sürekli olarak zikir etmektir" diye buyurdu. Hz. Ali (r.a) Demek zikrin fazileti bu kadar büyüktür. Halbuki bütün insanlar Allah'ı zikrediyor" dediğinde, Hz. Peygamber (s.a.s.), "Yâ Ali! şunu iyi bil ki yeryüzünde Allah, Allah diyen bir kimse bulunduğu müddetçe kıyamet kopmaz" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali (r.a), Ya resulallah ! nasıl zikretmeliyim?" diye sordu.



Hız. Peygamber (s.a.s.); "Gözlerini yum, sükut et, ben üç defa zikredeceğim, sen de beni dinlersin, sonra sen de üç defa zikredeceksin ben de seni dinlerim" dedi ve sağ tarafından sol tarafına meylederek, gözlerini yumarak, yüksek sesle üç defa 'la ilahe illallah' dedi, Hz. Ali (r.a) de onu dinliyordu. Sonra Hz. Ali (r.a) sağ tarafından sol tarafına meylederek, gözlerini yumarak, sesini yükselterek üç kere 'la ilahe illallah' dedi. Hz. Peygamber (s.a.s) de onu dinliyordu. Ve kalp gözünü açtı ve gördüğünü gördü.

İşte bu tarz zikri, yüce Allah Hz. Cebrail'e, o da Hz. Peygamber (s.a.s.)e, o da Hz. Ali (r.a)e, o da oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a)e, Hasan Basri (r.a)e, Kümeyl b. Ziyad'a (Allah hepsinden razı olsun) telkin etti. Hasan Basri aynı tarzda Habibül-Acemiye, o da Davud'i Tai'ye, o da Maruf-i Kerhi'ye telkin etti.

İmam Hüseyin b. Ali (r.a) aynı tarzı, oğlu İmam Zeynelabidin'e, o da oğlu Muhammed bakır'a telkin etti. Muhammed Bakır da onun aynısını oğlu Cafer Sadık'a o da oğlu İmam Musa Kazım'a, o da oğlu İmam Ali Rıza'ya telkin etti.

Ma'ruf-i Kerhi, marifet ve hakikat dersini bu imamdan almış ve onu şeyh Seriyu's-Sakati'ye öğretmiştir. O da bunu kızkardeşinin oğlu ve bu taifenin (sufilerin) reisi olan şeyh Cüneyd el-Bağdadî'ye ders verdi. Cüneyd ise onu şeyh Ebu Necib es-Sühreverdi'ye, şeyh Mümşad ed-Dineveri'ye, o da Muhammed el-Bekri'ye, o da Vahyuddin el-Kadi'ye telkin etti, o da Ömer el-Bekri'ye ders verdi. Es-Sühreverdi ise aynı hakikatları Kutbuddin el-Ebheri'ye, o da Ruknuddin Muhammed Sincarî'ye, o da Şihabuddin et-Tebrizî'ye ders verdi.

Tebrizî de aynı hakikatları, seyyid Cemaleddin'e, o da şeyh İbrahim ez-Zahid el Geylanî'ye, o da Ahi Muhammed'e, o da şeyh pîr Ömer el-Halvetî'ye ders verdi. Halvetî ise aynı hakikatları, Ahi Mirim (Merem veya Emrem de okunmuştur), o da el-Hac İzzeddin'e, o da Ehi Muhammed el Halveti'ye, o da şeyh pir Sadreddin el-Kanevi'ye, o da Yahya el-Bakuî'ye, o da şeyh Muhammed b. Mahmud b. Muhammed Cemaleddin (k.s)e, o da şeyh Yusuf b. Ali bin Kaya Bey el-Burlavî'ye ders verdi (ki bu son zatın doğum yeri Burla, hicret yeri Merzifon, makamı ise Konstantiye/İstanbul'dur) Allah hepsinden razı olsun!

İşte bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, ihtilaf konusu olan, zikrin gizli olan mı, yoksa açıktan olanı mı daha faziletli olduğuna dairdir. Meşayih'ten bir kısmı cehrî olan zikrin herkes için (bulunduğu konumu ne olursa olsun) daha evla olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu daha fazla işi barındıran bir ibadettir. Dolayısıyla sevabı çok büyüktür. Diğer bir kısmı ise, riyadan daha uzak, ihlase daha yakın olduğu için gizli olan zikri tercih etmişlerdir.

Bazıları da zikir eden kimsenin durumuna göre, bir değerlendirmeyi uygun



görmüşlerdir. Bunlara göre, eğer zikreden şahıs gösteriştten uzak bir kimse ise ona cehrî zikir daha evladır. Yok eğer, riyadan endişe ediyorsa gizli zikri tercih etmesi onun için daha iyidir. Ehl-i tahkik olan meşayih'e göre, avam için ve seyr-i sulûka yeni başlamış mübtediler için zikir ve Kur'an'ın açıktan okunması daha evladır, belki de vaciptir. Çünkü kötü telkinlerin bertaraf edilmesi, hadisu'n-nefs denilen, nefsanî kuruntuların önüne geçilmesi, zikrin kalbe tam yerleştirilmesi için cehrî olan zikre ciddi ihtiyaç vardır. Bu daha işin başında olanlar için böyledir. Fakat bu kimseler, ne zaman ki kalp makamına girer, zikir zaten aynısı olarak ortaya çıkar, zikreden varlığı zikredilenin kendisinde yok olur da artık haktan başka orda da bir şey kalmazsa, kişi de kendi nefsini tanımak suretiyle Rabbini gerçekten tanımaya başlarsa işte o zaman gizli zikir yapmak vacip olur.

Yüce Allah'ın "Rabbini kendi içinde, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle, sabah-akşam an. Ve gafillerden olma" şeklindeki peygamberlerine emir buyurması bu gerçeğe işarettir. 'Gafillerden olma' demek 'işe yeni başlamış, anlayışları da çok zayıf olan ve zihinleri donuk olan kimselerden olma' demektir.

Allah'ım! Bizi kıyamet günü kendileri için bir korku söz konusu olmayan ve asla üzülmeyecek olandan eyle! Amin ya Muin!

## İKİNCİ BÖLÜM

### RAKSIN HARAM İDDİASININ İPTALİ

Şimdi de iddiacının kübrasını (büyük önermesini) çürüteceğiz:

Bilindiği gibi büyük önermeleri: "Raks, Malik, Şafiî ve Ahmed (Rahimehümlah) e göre bi'l-icma haramdır. İcma ile haram olduğuna göre, onu helal sayan kafir olur." Şeklinde idi.

Eğer bu ifade ile -büyük önermelerini sağlama almak için- her türlü raksın icma ile haram olduğuna kast ediyorsa, bu büyük bir iftiradır. Nitekim 'el-Hakaik' ismindeki şerhü'l-Manzume'de deniliyor ki: İmam Şafiî'ye (r.a) göre, makamla şiir ve manzumeleri söylemek ve dinlemek (teğanni ile nağme yapmak) aslı itibariyle mubahtır. Yeter ki gençliğin kötü duygularını tahrik etmekten uzak olsun ve süreklilik göstermiş olmasın.

Ancak teğaniyi meslek haline getiren ve sürekli insanları dolaşan ya da meslek edinmemekle beraber yine de sürekli olarak bu tür teğanileri dinlemeyi adet haline getiren kimse, sefih olup şahitliği kabul edilmez.

Bu hükümler kılıç ile oynamak, raksetmek ve benzeri oyunlar için de geçerlidir. (el-Umde adlı eserde böyle denilmiş)

Şafiî fıkıh kaynaklarından; Muharrer, Envar, Hubab ve şerh-i Havi'de herhangi bir çalgı aleti kullanmaksızın, sadece normal ses kullanılarak, nağmeler (şiir, şarkı vs.) okumanın ve dinlemenin haram değil mekruh olduğu vurgulanmıştır. Bu eserlere göre, kılıç ile oynamak da haram değil sadece mekruhtur. Çünkü bu oyun yalnız ölçülü bir takım hareketlerden ibarettir.

Nitekim rivayetlerde sabit olmuş ki, Hz. Peygamber (s.a.s.) raks ederek oynayan Habeşlileri seyreden Hz. Aişe için beklemiş ve gözlerden korunması için ona perdedarlık etmiştir.

El-Halimi'ye göre, içinde bellerin büküldüğü, dizlerin kırıldığı oyunlar - muhammes (kadın gibi davranan erkek)lerin hareketlerine benzediğinden dolayı hem erkeklere hem de kadınlara haramdır.

Cemaleddin Envar'ın haşiyesinde belirttiğine göre, İmam Rafii, bel ve diz kırma şeklinde olmayan raksın mekruh mu, mubah mı olduğuna dair bir açıklamada bulunmamıştır. Mesele ihtilaflıdır.

El-Bahre de kendisinden nakledildiğine göre, Nekkâl bunun mekruh olduğunu söylemiştir. Nevrai el-Umde'de raksın mubah olduğunu söylemiştir. Gazzali el-Vasif'te aynı görüşü benimsemiştir. Ebu Ali ve el-Halimi'nin ifadelerinden de bu anlaşılmaktadır. Yine Şafiî kitaplarından Şerhü'l Veciz, el-idi'nin Kitabü's-Şehadeti adlı bölümünde raksın haram olmadığı belirtilmiştir.

Kadi Hüseyin: "Raks etmek ehl-i hal ve vecd olan kimseler için mubah, diğerleri için mekruh olduğunu" söyleyerek meseleye farklı bir boyut kazandırmıştır. Üstaz Ebu Mansur da aynı hususa dikkat çekmiştir. İki taifenin de reisi olan 'Hamse mi'a'nın sahibi olan İmam Gazzali'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah bu ümmet için her yüzyıl başında onlara dinlerini yeniden öğreten bir müceddid gönderir" Yine buyurmuştur ki: "Bu ilmi her nesilden en adil olan bazı kimseler omuzlayacak. Bunlar hakiki ilmi, bir kısım amillerin tahrifinden, gerçeği iptal etmek isteyenlerin telkinlerinden ve cahil kimselerin yanlış te'villerinden arındırıp asli hüviyetine kavuşturacaklardır. Yine İmam Gazzali İhya'ul-Ulum adlı eserinin Rub'ul-adat bölümünün sekizinci kitabında semain mubah olup olmadığı konusu



hakkındaki alimlerin ihtilafı, başlığı altında şunları söylemiştir: Bütün bu kıyaslar bu naslar, teğanninin ve raksın mubah olduğuna delalet etmektedir. Yine bunlar tef çalmanın, kalkan ile oynamanın, dağarcık ile oynamanın, halkın bütün sevinç günlerinde Habeşi ve zencilerin oynadığı raksa bakmanın da caiz olduğunu göstermektedir. Özellikle bayram günlerinde, velime, akiha, sünnet düğünlerinde, bir yakının gurbetten döndüğü zaman, şer'an sevinmesi caiz olan her vesileyi kullanarak bu söylenen oyun ve teğannileri icra etmek caizdir. Dostların bulunduğu yerde, yakın ve dostların kalabalık olduğu yemek sofralarında -ki buralarda genellikle semadan boş olmazlar- fazla sevinç göstermekte bir sakınca yoktur.

Gazzali (r.a) başka yerlerde şu görüşlere yer vermiştir: Bir oyun, oyun olduğu için haram değildir. Nitekim Habeşlilerin oynadıkları oyun ve yaptıkları raks da bir oyun ve bir eğlencedir, ama Hz. Peygamber (s.a.s.) onu kerih görmeden seyretmiştir. Kaldı ki eğer oyun ve eğlence yalnız faydasız bir fiilden ibaret olduğu kabul edilirse, bunun için Allah tarafından her hangi bir sorumluluk da söz konusu olmaz. Örneğin bir günde yüz defa elini başına koymayı alışkanlık haline getiren bir kimsenin bu hareketinde elbette bir fayda yoktur, bu abesle iştigaldir, ancak buna haram demek de mümkün değildir.

Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah sizin -yemin kastınız olmaksızın- ettiğiniz yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz."

Şimdi bir şey üzerine Allah'ın ismi kullanıldığı halde -bir kasde mukarin olmadığı için- ona aykırı davranmak, en azından faydasız bir meşguliyet olmasına rağmen, eğer sorumluluk getirmiyorsa, bir şiir bir raks için nasıl haramdır denilebilir?

Yine Gazzali İhya adlı eserinin başka bir bölümünde şunları söylüyor: Oyun ve eğlence mubahtır. Habeşlilerin ve zencilerin ortaya koydukları oyun ve eğlenceden daha üstün oyun mu var? Halbuki bunun helal olduğu nas ile sabittir. Kaldı ki ben diyorum ki; eğlenceler aslında kalpleri rahatlatır, fikir yorgunluğunu giderir. Halbuki kalp rahatsız olduğu zaman kör olmaya başlar. Onu rahatlatmak, onun yeniden ciddiyeti takınmasına yardımcı olmak demektir. Oyun, eğlence ise kalbi rahatlatmakla onu ciddiyete yöneltir. Peygamberlerin kalpleri/nefisleri dışında hiçbir nefis daima mutlak ciddiyet üzerinde devam demez. O halde oyun, eğlence, kalbi yorgunluk ve gevşeklik hastalığından kurtaran bir ilaç hükmündedir.

Bu açıdan bakılınca oyun/eğlencenin mubah olması gerekir. Şu kadar var ki, ilacı fazla kullanmak doğru olmadığı gibi oyunlara fazla dalmak da uygun olmaz.

Buna gre, sırf kalbe yeniden dinamizm kazandırmak niyetiyle olursa, oyun da bir nevi ibadet hükmüne geçer.

Yine İmam Gazzali bir yerde şöyle diyor: Bil ki sema için başlangıcıdır. Sema kalpte vecd denilen bir halet meydana getirir. Vecd ise, organları harekete geçirir. Bu hareketler eğer belli ölçüler içerisinde seyr etmiyorsa buna ıstırap adı verilir. Yok eğer, belli ölçüler içerisinde söz konusu oluyorsa bu gibi hareketlere tasfik ve raks adı verilir. Bu tür hareketler, sevinç ve neşeye sebep olur. Bütün mubah sevinçleri tahrik etmek caizdir. Eğer haram olsaydı, Hz. Aişe (r.a), Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte raks eden Habeşlileri hiç seyredermiydi? Bazı rivayetlere göre, Hz. Peygamber (s.a.s.) Hz. Aişe'ye (r.a) "Habeşlilerin oyununu seyretmek istiyor musun" diye sormuştur. (Bu da ayrı bir inceliği gösteriyor)

Sahabeden bir cemaatin sevinçlerinden dolayı raksettikleri de gelen rivayetler arasındadır. Rivayet göre, Hz. Hamza'nın (r.a) kızının türbesinde, Hz. Ali, Hz. Cafer, Hz. Zeyd b. Sabit tartıştılar. Hz. Peygamber (s.a.s.) Hz. Ali'ye (r.a) hitaben "Sen bendensin ben de sendenim" buyurunca, Hz. Ali (r.a), sevincinden raks etmeye başladı. Sonra Hz. Peygamber Hz. Cafer'e (r.a) hitaben "Sen hem fiziki yönden hem de ahlaken bana benziyorsun" deyince Hz. Cafer (r.a) de sevincinden raks etmeye başladı. Sonra da Zeyd'e (r.a) hitaben "Sen bizim kardeşimiz ve mevlamızsın (azatlı kölemiz, dostumuz)" deyince o da sevincinden raks etmeye başladı.

Bunun hükmü heyecanı tahrik eden sebebin durumuna göre farklılık arz eder. Eğer sevincin kaynağı mubah ise onun sonucu olan raks da mubah olur. Eğer sevincin kaynağı mubah değilse raks da mubah olmaz. Evet bu çeşit sevinç yansımaları başkasına örnek durumunda olan yüksek mevki sahiplerine pek yakışmaz. Çünkü bunlar çoğunlukla bir oyun ve eğlence tarzında olur. Örnek olan kişilerin, kendilerini halkın gözünde küçük düşürecek, örnekliğine gölge düşürecek hareketlerinden kaçınmaları gerekir. Elbiseyi yırtmak için iradesi elinde olan kimseler için caiz değildir. Kendinden geçmiş olanlar bunun dışındadır.

Vecde gelmiş birinin kendinden geçerek -farkında olmadan- elbisesini yırtabileceğini veya farkında olduğu halde, iradesine sahip olmadığından üstünü başını yırtabileceğini unutmamak lazımdır. (Gazzali'nin sözü bitti. Fazla bilgi için İhya'nın Rub'ul-adat bölümüne bakılabilir)

Şeyh Sihabeddin Ömer es-Sühreverdi (r.a) el-Avarif adlı eserinin 28. bölümünde "Sema hakkındaki görüşler" başlığı altında şu görüşlere yer vermiştir: Bazen olur ki, samimi bazı kimseler herhangi vecd eseri olmaksızın, sırf bazı



fukaranın ortaya koydukları hareketlere katılıp onları hoşnut etmek için, sahibi için bir batıl hükmünde olur. Çünkü raks şeriata göre haram olmamakla beraber, genel mubah olanlar içinde de yer almaz. Hareketli bir oyun olduğu için raksı ve ölçülü hareketleri -gülünecek mizahi türden- birer mubah hükmünde olur. Kişinin kendi çoluk-çocuğu ile şakalaşıp oynaması da buna dahildir. Hatta nefsin fazla olan dinçliğini kırmak gibi halis bir niyetle yapılırsa, bu gibi hareketler ibadet hükmünde bile düşünülebilir.

Nitekim, Ebu Derda'nın (r.a) "ben bazen nefsi batıl bir şeyle meşgul ediyorum ki, hakka hizmetine yardımcı olsun" dediği rivayet edilmiştir. Demek ki, raks, hal davası yerine böyle güzel bir niyetle yapılırsa, ne lehinde ne de aleyhinde olmaz. Hatta bazen kalbi rahatlatmak ve dolayısıyla ibadete yeni bir güç kazanmak gibi güzel bir niyet olsa, özellikle Rabbinin sonsuz merhametini ve şefkatini düşünüp onunla sevinmeye içinde taşısı raksı bir nev-i ibadet hükmüne geçebilir. (Fazla bilgi için Avarif kitabına bakınız)

Yine Sühreverdi Avarif'in 25. bölümündeki sema konusunda şunları söylüyor: Bize Ebu Zura Tahir, babası Ebu'l Fadl el-Makdisi'den, o da Ebu Memşur Muhammed b. Abdülmelik el-Muzaffer'den, o da Ebu Ali el-Fadl b. Mansur b. Nasır el-kağidi, es-Semerkindi'den, o da Said b. Amir'den, o da Şube'den, o da Abdülaziz b. Suheyb'den, o da Hz. Enes'den şöyle rivayet etmiştir. Hz. Enes (r.a) dedi ki: "Biz H.z. Peygamber (s.a.s.)in yanında idik. O anda H.z. Cebrail (a.s.) indi ve şöyle dedi: "Ya Resulallah! ümmetinin fakirleri zenginlerden beş yüzyıl önce -ki bu yarım gündür, cennete girecekler. Buna çok sevinen Hz. Peygamber (s.a.s.) "içinizde bize bir şeyler okuyan yok mu? dedi. Bedevilerden bir adam "Evet ya Resulallah! ben okurum" deyince, "oku" diye buyurdu. Bedevî şöyle başladı: "Aşk yılanı ciğerimi ısırды, yaram için ne bir doktor ne de bir tedavi eden vardır. Tek çarem şu anda kendisine aşık olduğum sevgilimdir, benim ilacım sadece onun yanındadır." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) vecde geldi. Sahabeler de vecde geldiler. Öyle ki efendimizin ridası omuzlarından yere düştü. Sonra vecd halleri sona eren herkes yerine geçti. Bu arada Muaviye b. Ebi Süfyan: "ya Resulallah! bu eğlenceniz ne güzel oldu!" dedi. Buna karşılık Hz. Peygamber (s.a.s.) "Sus, sevgilinin zikrini (anıldığını) işitip de yerinden kımıldamayan, şerefli değildir" buyurdu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) rida-i şerifini dört yüz parçaya ayırıp oradaki ahabına dağıttı. (Biz bu hadis-i duyduğumuz gibi müsned olarak naklettik. Bununla beraber hadis alimleri bunun sıhhati hakkında tereddüt etmişler. Biz bundan başka günümüzün sema ve vecdine benzeyen herhangi bir şeyin Hz. Peygamber (s.a.s.)den nakledildiğini göremedik. Suhreverdi'nin sözü bitti. Bunun tıpkısını Necmettin de Menazilü's-Sairin'de zikir etmiştir.)



Şeyh Muhyiddin-i Arabi Endülüsi, Futühat-ı Mekkiye'sindeki vasiyetlerinde (yaptığı tavsiyelerde) şunları söylemiştir: "Ahmet b. Mesut b. Şeddad el-Mukri el-Mevşili altı yüz bir yılında bize haber verdi ki, sika bir kimse idi o da Ebu Cafer el Kadi'den, o da Yusuf b.Ebi'l-Ganam ed-Diyarbakri'den , o da Cemali'l-İslam Ebul-Hasan Ali b. El-kureyşi, el Hekkari'den, o da Ebul-Hasan el-Kerki'den, o da Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Fadl en-Nihavendi'den, o da şeyhi Cafer b.Muhammed b.el-Huldi'den nakl etmiştir. Cafer dedi ki, Hicaz yolunda Cüneyd-i Bağdadi (r.a) ile beraberdim. Derken Tur-i Sina dağına çıktık. Cüneyd yukarıya doğru tırmandı biz de takip ettik. Nihayet Hz. Musa'nın durduğu mevkide durunca yerin heybetinden üzerimize bir ürperti çöktü. Yanımızda bir kavval vardı. Cüneyd ona bir şeyler söylemesi için işaret verdi. Adam bir şiir okudu. "(Aşka dair bir şiir okudu, metni okunamadı, Osmanlıcasında da yok.)"

Bunun üzerine Cüneyd hazretleri vecde geldi, bizde coştuk. Öyle ki, artık hiç birimiz gökte mi, yerde mi olduğunun farkında değildi. Bizim yakınımızda bir deyr (kilise) vardı, içinde bir rahip bulunuyordu. "Ey Muhammed ümmeti! Allah için bana cevap verin" diyerek seslendi. Fakat içinde bulunduğumuz o güzel halet-i ruhiyeyi bozmamak için hiç kimse onun bu sesine iltifat etmedi. Rahip ikinci kez: "Din-i mübin-i hanifin hakkı için bana cevap verin" diye yalvardı. Ancak yine bizden hiç kimse oralı olmadı.Üçüncü kez rahip yine "tapmakta olduğunuz mabudunuzun hakkı için bana cevap verin" diyerek seslendi ise de, bizden yine hiç kimse onun bu çağrısına kulak asıp cevap vermedi. Nihayet sema'dan hasıl olan vecd hali kalkıp da Cüneyd dağdan inmeğe hazırlanınca, kendisine rahibin bize üç defa çağrıda bulunduğunu, bizim de kendisine cevap vermediğimizi anlattık. Bunun üzerine Cüneyd, "haydin oraya gidelim, belki de Allah ona hidayet nasip eder de Müslüman olur" dedi. Kendisini çağırdık, yanımıza gelip selam verdi ve "içinizden hangisi üstattır?" dedi. Cüneyd "bunların hepsi birer üstattır" deyince, Rahip, "doğrudur, ancak iğinizden birisi mutlaka en büyük üstattır" dedi. Arkadaşlar Cüneyd'i işaret ettiler. Bunun üzerine Rahip: "sizin biraz önce yaptıklarınız ne idi; bu durum herkes için olabilen bir şey mi, yoksa dininize mahsup bir durum muydu?"diyerek sordu. Cüneyd: " Allah'a ümit bağlayarak ve ona karşı besledikleri sevinç (sevgi)i niyet ederek semaya kalkıyorlar" dedi. Rahip: "Hangi niyetle kalkıp bu hareketi icra ediyorlar" diye sordu. Cüneyd: "Bu belli topluluklara mahsus bir şeydir" dedi. Rahip: "Hangi niyetle kalkıp bu hareketi icra ediyorlar" diye sordu. Cüneyd: "Allah'a ümit bağlayarak ve ona karşı besledikleri sevinç (sevgi)i niyet ederek semaya kalkıyorlar" dedi. Rahip: "Hangi niyetle dinlerler/semaa kalkarlar" deyince, Cüneyd: "Allah'dan dinlemeyi niyet ederler" dedi. Rahip: "Hangi niyetle bağırıp çağırıyorlar?" diye sorduğunda,



Cüneyd: "Ubudiyetin Rububiyetin emirlerine icabet etmek niyetiyle" dedi ve şöyle devam etti: "Yüce Allah buyuruyor ki: "Allah ruhlara ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sorunca, ruhlar da:

Evet Ya Rabbi biz de buna şahitlik ederiz" dediler."

Rahip: "Bu sesler nedir?"deyince

Cüneyd: "Rabbime olan çağrımdır" dedi.

Rahip: "Bunların oturuşları hangi niyete göredir?"

Cüneyd: Allah korkusu niyetiyle ...." dedi.

Rahip: "Çok doğru söyledin" dedi ve devam etti: "uzat elini , "Ben şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, o birdir, onun hiçbir ortağı yoktur. Yine şahadet ederim ki, Muhammed (s.a.s.) Allah'ın kulu ve resulüdür" diyerek Müslüman oldu.

Cüneyd: "Sen benim doğru söylediğimi nereden bildin?"deyince,

Rahip: "Ben Meryem oğlu Mesih İsa'ya indirilen İncil'de şunları okudum: "Muhammed ümmetinin has kulları bir hırka giymekle kanaat ederler, ekmeğin kırıntılarını yemekle yetinirler ve kendilerine yetecek şeylerle razı olurlar. En arı-duru oldukları vakitlerde semaa kalkar,Yüce Allah'ın varlığı ile sevinirler, ona karşı müştak ve arzuludurlar. Allah için vecde gelirler ve daima ona karşı rağbet içindedirler." Rahip bizimle beraber Müslüman olarak üç gün daha yaşadı ve vefat etti. Allah rahmet eylesin!"

Şeyh Ata "Tezkıratü'l-evliya" adlı eserinde Farsça olarak yukarıdaki kıssayı yazmıştır. (Kıssa Farsça olarak aynen yazılmış olduğundan tekrara gerek yoktur.)

Son olarak deriz ki: Nakledilen bu bilgilerden anlaşılmıştır ki, İmam Şafiî, İmam Gazzali ve esrar ilmini, zahir ve batın ilimlerini kendilerinde barındıran, ehl-i tahkik olan büyük meşayihin hepsine göre, raks mubahtır. Hatta bu muhakkiklere göre, raks yerine göre, bazı vakitlerde halis niyete bağlı olarak bir nevi ibadet hükmünü bile alabilir. Mubah olan da budur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, vecde bağlı hareketler H.z.Peygamber (s.a.s.)den de sadır olmuştur. Hatta İncil'de de biraz önce değindiğimiz gibi söz konusu edilmiştir.

Şimdi dediklerimizin doğru olduğuna kanaat ettiysen, elbette inatla bunu inkar eden gafillerden olmayacaksın. Ve bileceksin ki, raksın caiz olduğunu

söyleyenleri tekfir etmek, ona helal nazarıyla bakan müçtehidlerin de tekfirini gerektirir. Halbuki onlardan bazılarında göre raks, sadece mubah değil, aynı zamanda övgüye değer bir hal ve övülmeye layık bir fiildir. İster ihtiyaç ile olsun ister olmasın.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) den, onun sahabelerinden, büyük meşayihden ve büyük tabiinden bu tür hareketlerin vukuu söz konusudur. Hasetçilerin hasedinden ve Hz. Peygamber (s.a.s.)in aşağıda arz edilecek hadisinin hedefi olan , kibirli alimlerin fetvalarından Allah'a sığınırız!

Evet Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyuruyor: "şüphesiz ki yüce Allah, kullardan çekip almakla ilmi yok etmez. Fakat alimleri vefat ettirip, ortadan kaldırmakla, ilmi de ortadan kaldırır. Öyle ki bütün alimler yok olup hiçbir alim kalmayınca, insanlar -ister istemez- bir kısım cahilleri kendilerine reis seçerler. Onlar sorulara muhatap olacaklar, saparlar ve halkı da saptırırlar." Allah'ın sevgilisi elbette doğru söylemiştir. Zira bu durum aynen vukuu bulmuştur.

Şunu da söylemeliyim ki, muhalefetinden dolayı tekfiri gerektiren icma, sahabeler arasında vukuu bulan ve mevcudiyeti tevatür ile kesin olarak sabit olan icmadır. Halbuki böyle bir icmanın hiçbir zaman vukuu bulmadığı kesin olarak bilinmektedir. Nitekim söz konusu ettiğimiz kitaplardan da bunu anlamak mümkündür. Dolayısıyla konu ile ilgili icmanın vukuu bulunduğunu iddia etmek büyük bir iftiradır.

Gerçek şu ki, tevatür yoluyla -kesin olarak- tespit edilemeyen bir sahabe icması, aykırı davranışların tekfir sebebi olamaz. Meşhur veya ahad yolla gelen icma haberleri, -usul ilminde belirtildiği üzere- muhalefeti tekfire mucip değildir.

Nitekim usul kitaplarında şu görüşlere yer verilmiştir: İcmanın mertebeleri vardır. Sahabe icması, onlardan sonra gelenlerin -sahabeye aykırı bir rivayetin söz konusu olmadığı- konularda yaptıkları icma, bir de sahabeden aykırı rivayetlerin söz konusu olduğu konularda yapılan icma. Bu sonuncusu 'ihtilafli icma' adını alır. Bunlardan birincisi ayet ve mütevatir haber hükmünde olup, inkar eden kafir olur. İkincisi, haber-i meşhur hükmündedir ki, inkar eden delalet düşer. Üçüncüsü, ihtilafli olduğundan inkar eden tadil edilmez. (Sapıklığa düşmez)

Sonra şunu da bil ki, eğer her asırda icma ile nakl edilen ve bu yolla bize kadar gelen sahabe icması mütevatir hadisin nakli gibidir ki inkar eden tekfir edilir. Yok eğer bu icma haberi bize şöhret (meşhur rivayat) veya ahad yoluyla gelmişse -sika bir kimsenin: sahabeler şu konuda icma etmişler demesi gibi- bu



da meşhur veya ahad yolla gelen sünnetin durumu gibidir. İlim değil (kesin olarak ona inanmak) fakat onunla amel etmek gerekir. İnkâr eden tekfir edilmez. Fakat bu kıyasa tercih edilir.

Bir nüshada: "er-Risaletü't-Tahkikiye fi tariki's-Sufiyye" adlı eser tamamlandı.

Şeyh Musa (ks)nın vakfıdır.

Asıl nüshada: Koca Mustafa paşa şeyhi olarak meşhur olmuş Hacı Sümbül Sinan Yusuf efendiye ait bu şerefli, yararlı risale tamamlandı.

Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, Allah sırrını takdis etsin ve şefaatten faydalandırsın!

Ali token fulya

30 eylül 2001

1 Meşariku'l-Envâr, Sağanîndir.

2 Mesabih Şarihi der ki, "Zikir ses yükseltilerek olur, eğer riyardan sakınılabılırsa, bu cehrî zikirdir. Buharînin rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurur: "Allah'ı bir topluluk (kavim) ile beraber zikredin. Bazı insanların güneşin batması ile birlikte seslerini yükselterek Allah'ı (c.c) zikrettikleri ve sonra seslerini kıstıkları söylendiğinde, Resulallah (s.a.v) onlara Ömer bin Hattab'ı (r.a) gönderir ki, seslerini yükseltsinler"

3 Muhyiddin Ebu Abdillah Muhammed bin Süleyman El-Kafiyeci (Vefat 879/1474) Kitabat'ul-Teysir fi Kavaidi ilmit-Tefsir

